

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
TÜRK DİL KURUMU YAYINLARI: 553

TÜRK DİLİ ARAŞTIRMALARI
YILLIĞI

BELLETEN
1989

TÜRK TARİH KURUMU BASIM EVİ — ANKARA
1994

SÜMER-TÜRK DİLLERİNİN TARİHİ İLGİSİ
VE
TÜRK DİLİNİN YAŞI MESELESİ

OSMAN NEDİM TUNA

I

Giriş

1947-48 akademik yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türkoloji Bölümünde bir öğrenci iken, elime Sturtevant'ın *A Hittite Glossary* ve *Supplement to A Hittite Glossary*'sinin Münire B. Çelebi tarafından yapılan Türkçe tercümesi *Eti Dili Sözlüğü* (TDK yayını) geçti. O sıralarda R. Rahmeti Arat'tan Eski Türkçe dersleri almakta idim. Kitabı merakla incelerken, gözüme Sümerce GUD 'öküz, sığır' kelimesi çarptı. Bu kelime ile Eski Türkçe *ud* 'öküz' arasındaki benzerliği dikkate değer buldum ve şöyle düşündüm : "Eğer bu bir tesadüf değil de Sümer ve Türk dillerinin tarihî bir ilgisinden ileri geliyorsa, o takdirde Sümerce kelime başı *g*'lerinin Türkçede sıfıra teka-bül etmesi gerekir (Bilindiği gibi Eski Türkçede kelime başında *g* yoktur) ve şayet bu doğru ise, bir Sümerce sözlüğün *g* harfinde Türkçe ile ilgili başka kelimelere tesadüf ihtimali, mantıken mümkün olmalıdır."

Bunun üzerine, Sümerce hakkında ne buldumsa okumaya ve notlar almaya başladım. Hatta, Fransızcadan çevirerek bir de Sümerce - Türkçe sözlük hazırladım. Orada, düşüncemi destekleyen başka kelimeler de tespit ettim : *gi* : *ı*, *gig* : *ig*, *giş* : *iş*, *gur* : *or- vb...* Böylece 1947'de ilk düzenli ses denklik kanununu (*regular sound correspondance*), yani Sm. *g* : Tk. *o*'ı- sonradan bir kısmını elediğim 43 misale dayanarak çıkardım. O zaman, henüz, kullandığım metodun beni, bu konuda benden önce çalışanlardan tamamı ile farklı bir yola soktuğunun farkında değildim. 1962'de Amerika'da University of Washington'da (Seattle, Wash.) Prof. Nicholas N. Poppe idaresinde Türkoloji, Mongolistik, Altaistik ve Lengüistik alanlarında doktora yapmaya başladım. Bu dönemde, ilkin ikinci denklik kanunu Sm. *o*D : Tk. *o*y, *o*'ı, sonra Sm. *d* : Tk. *d*/, daha sonra Sm. *o*n : Tk. *o*y, *o* kanunlarını arka arkaya keşfettim. 1969'da elimde otuza yakın düzenli ses denkliği yeter sayıda örnekleri ile birikmişti. O yıl PhD. unvanını kazandım. 1970'te University of Pennsylvania (Philadelphia)'ya geçtim ve Department of Oriental Studies'de Middle East Division'ın Turkic Studies Section'ımı kurdum. 4 Şubat 1970'te, New York'a kadar uzanan sahadaki Princeton, Rutgers, Delaware, Columbia vb. üniversitelerinden üyelerinin çoğunluğu filoloji, antropoloji ve lengüistik profesörlerinden oluşan Philadelphia Oriental Club'da bu konuda ilk konferansımı verdim. (Bu konferanstaki yüz kadar dinleyiciden 8-10 kadarı civi yazısı mütehassısı olmakla birlikte, benden başka Türkolog yoktu)

6 Nisan 1971 de, üyesi bulunduğum American Oriental Society, 181. kongresini Harvard University (Cambridge) de yaptı. Bu toplantı için 97 sahifelik bir nüsha hazırlayarak 25 kopye çektirdim. Bunları toplantıdan önce, aralarında Erica Reiner, Güterbock (o zaman Chicago'da idiler), Herbert Paper (Michigan), O. Pritsak (Harvard), Sinor Denis (Indiana) ve Türkiyeden Şinasi Tekin (Harvard), Fahir İz (Chicago), Halil İnalçık (Philadelphia)'ın da bulunduğu çivi yazısı mütehassısları, Türkolog ve tarihçilere dağıttım. (Bu defa da, aynı saatte hem Türkoloji hem de çivi yazıları seksiyonları toplantıda olduğundan Türkologlar vardı, fakat Sümerolog yoktu.)

1973'te Ankara'da Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü'nde, daha önce yaptığım hazırlık temaslarından bahisle, o zamanki Başkan Ahmet Temir'den bir toplantı tertibini rica ettim. Toplantıya, benim isteğim üzerine Sümerolog olarak Emin Bilgiç (DTCF), Eski Batı Türkçesi hakkında en iyi bilgiye sahip olması dolayısı ile Hasan Eren (DTCF), Çincedeki Eski Türkçe ve daha eski alıntılar dolayısı ile, bu konuda en hazırlıklı Bahattin Ögel (DTCF), Moğolca ve Altay Dili Teorisi hakkındaki vukufu dolayısı ile Ahmet Temir (DTCF) ve Enstitü sekreteri katıldı. Böylece ilk defa olarak her iki dilin uzmanları bir araya geldi. 9 Nisan 1974'te son defa University of Pennsylvania'da üniversitenin Yakın, Orta ve Uzak Doğu dilleri uzmanları, ikisi Hind - Avrupa (George Cardona, Henry Hoenigswald), biri Mukayeseli Kızıl derili Dilleri (John Faught), biri Sümerolog (Ake Sjöberg), biri Assyriolog (Earl Liechty) olan iki çivi yazıları uzmanı, toplam 22 kişilik bir grup konuyu enine boyuna münakaşa ettik. Bu toplantıların hiçbirinde bütüne, 200'den fazla karşılaştırma içinde (Pritsak tarafından ileri sürülen) sipad hariç hiçbir kelimeye itirazda bulunulmadı. Tebliğimin sonunda, Sinor metnin bir an önce yayımlanmasını istedi. Hepsinde, kullandığım metod beğenildi ve sonuncusunda **impeccable** "kusur atfedilemez" olarak tavsif edildi. Son sözü söyleyen lengüistlerden ikisi (Cardona ve Faught) değerlendirmelerinde, davayı ispatlanmış kabul ettiklerini, birisi (Hoenigswald) **time depth** 'zaman derinliği' meselesi dolayısı ile 'ufak bir rezervasyonla' ispat edilmiş saydığını açıkladılar. Bütün bu münakaşalarda en önemli noktaya parmak basan yalnız Hoenigswald olmuştu (ve 'rezervasyon'unda haklı idi). O da şudur :

Araştırmamda yer alan denklikler arasında, varlığının sebebini anlayamadığım ve makul bir cevap bulamadığım tek şey, aynı ses için, aynı çevre şartlarında (**position**), yeter sayıda misalle desteklenen paralel serilerdi. Bunu fark eden tek bilgin de Hoenigswald'dı. Bu sebeple, araştırmamı neşretmekte acele etmedim. 1978 sonunda, bilmem kaçınıcı defa, aynı konuya bir gün tekrar döndüm ve meselenin aşlının ne olduğunu iki saat içinde buldum :

Herhangi iki dil arasındaki karşılaştırma, her biri, bu dillerden birine ait iki ayrı kesitte (tabanda) yapılır. Benim karşılaştırmamda Türk dili

yönünde Eski Türkçe, kesit veya taban olarak seçilmişti. Bunun karşılığı ise sadece Sümerce idi. Halbuki Sümercenin de tıpkı Türk dilinde olduğu gibi kendi derinliği vardır. Çünkü ilk metinler ile (kabul edilen sınır M. Ö. 3100), yok olduğu zamanki metinler (kabul edilen sınır M. Ö. 1800) arasında en az 1300 yıllık bir zaman dilimi bulunmaktadır. Bu süre içindeki bütün malzeme, Sümercenin kendisine ait gelişme ve dallanma - başka bir deyişle, devirler ve eş zamanlı şiveler - hesaba katılmaksızın bir ve aynı sözlüğün içine aktarılmıştır. Türk dili ise, son 1250 yılda, üç büyük devre geçirmiş ve birçok şivelere ayrılmış bulunuyor. Bu sebeple, eğer Sümerceninkine benzer bir Türk dili sözlüğümüz olsa idi, bu sözlükte, meselâ bir **d/** karşılığında **đ/**, **y/**, **z/**, **t/**, **r/** gibi beş paralel değer ve bunları destekleyen kelime serilerimiz olurdu. Şu halde, Sümerce kelimelerde tespit ettiğim paralel ses değerleri ile, destekleyici malzeme serilerinin kaynağı, bu 'zaman derinliği'dir. O zaman, Sümer dili uzmanlarının bu şivelere ait karakteristik vasıflara dair tespitlerde bulunup bulunmadığını araştırmak ve serileri Türk dili yönünden, bunlara göre açıklamak gerekir. Bu çalışmalarını 1982'ye kadar tamamladım. Gördüğüm kadarı ile, Sümerologlar birçok şive adı bilmektedirler : **Emedub**, **Emesal**, **Emeku**, **Emegir**... Fakat bunlardan yalnız **Emesal** 'kadım dili'nin karakteristik özelliklerinden bir kısmı, meselâ **m : g**, **d : g** tespit edilmiş olup, diğerlerinininki - oraya ait olmadıkları halde - **Emeku**, yani asıl Sümerce malzemesi içinde sanki aynı zamana ve aynı şiveye aitmiş gibi, "başka hiçbir dilde rastlanmayan şaşırtıcı ses değişiklikleri" vb.na benzer ifadelerle yer almaktadır. Eğer malzeme kronolojiye uygun şekilde ve coğrafya dikkate alınarak indekslenmiş olsa idi, belki daha başlangıçta bu şivelerin her birinin karakteristik özelliklerini yakalamak kabil olurdu. Bununla birlikte, Sümer okullarındaki kil tabletlerin öğrenciler tarafından devamlı surette kopye edilmiş bulunması, şüphesiz, farklı şivelere ait malzemenin orijinallerinkine karışması, arkaik ve daha yeni şekillerin yan yana aynı tablette yer almasında rol oynamış olmalıdır. Belki de, bir çivi yazısı uzmanından (sanırım Barry Eichler'den) duyduğum. : Sümerce, daha eskiye gittikçe, daha netleşir' ifadesinin sırrı budur.

Bu çalışmamda, yaklaşık olarak son kırk yılda tespit ettiğim 32 ses denkleğinin, bence karakteristik olan ve maksada yeter 16'sını sunuyorum. Bunlardan ilk yedisi kelime başı ünsüzlerine, beşi kök ünlüsünden sonraki ünsüzlere, kalan dördü kelime sonu ünsüz ve ünlülerine aittir. Bunlar, burada listelenmiş olup içlerinde birden fazla ses denkleği bulunan kelimelerin hemen hepsini açıklayacak durumdadır. Seçim sebeplerinden biri de budur. Aksi halde, bütün denkleğleri birden vermek mecburiyetinde kalacaktım. Birinci grubu teşkil eden 16 kanunu A başlığı altında topladım. **B** grubunda ise, fonetik ve semantik ilgileri açıkça görülebilen Sümerce ve Türkçe kelime çiftlerini listeledim. Karşılaştırmalar için iki ayrı indeks verdim. Arzu edenler, her kelimenin yanındaki harf ve rakamlara başvurarak belli bir kelimeye

ait bütün değişmelerin diğer örneklerini de bulabilir ve malzemeyi kontrol edebilir. Kelimelerin manaları, kaynaktaki dil ne ise, o dilde geçtiği şekilde aynen verilmiştir. Bununla birlikte, tarifi Almanca olan 3-5 kelimedeki Almanca yerine İngilizce tercümesi görülecektir. Bunun sebebi, daha önceki çalışmamda, İngilizce kullanmak mecburiyetinde oluşumdur. Birkaçında, Al-mancasını vermeden, doğrudan doğruya İngilizce kullanmışım ve şimdi bu kitapları tekrar bulma imkân bulunmadığından İngilizce tarifleri verdim.

Sonuç kısmında malzemenin münakaşası ve bunlara dayanarak ulaştığım hükümlere ait açıklamalar yer alacaktır.

II

A. Sümerce - Türkçe Ses Denklikleri (Kuralları)

a. Kelime başı ünsüzleri : D, g, m, n, S, Ş, ø

I

Sm • D : Tk. • y, ø

1. dar	'spalten, zerschneiden, zerstören' (D. 71; MSL, III, 100)
yar -	'yarmak' (DLT, I, 399; KBİ, 523)
2. dib	'Band' (D. 83)
yip	'ip' (KBİ, 546)
3. dig	'Sesamöl' (D. 83)
yag	'yağ' (EUSz, 279; DLT, I, 182)
4. dir	'zerspalten, zerstören, umwerfen' (D. 86)
yir -	'yirmek' (DLT, III, 58)
5. dirig	'to be excessive to be too much, too many' (Grd. 341),
'überevoll sein, voll sein' (D. 87), diri 'übergross, überschüssig' (MSL, III, 142)
irig	'sert, kaba, haşın, gayretli' (KBİ, 199), iri 'kaba, sert, katı, kalın' (YTSz. 116), "large, huge, voluminous, big" (Rd. 546)
6. dirig	'to accumulate' (Grd. 341)
irk-	'toplamak' (DLT, III, 420)
7. dirig	'2. zerpalten, zerstören, umwerfen' (D. 87)
yırık	'torn, rent' (Rd. 1258), yirik 'biraz yırtık, az yarık' (YTSz. 247), yirük 'yirik' (DLT, III, 18)
8. dirra	'Hülfe' (D. 87)
yarı	'yardım' (KBİ, 525)
9. dugud	'schwer' (MSL, III, 141), 'schwer, gewichtig' (D. 79),
'to be heavy, to be important' (Grd. 346), krş. umun
'gewichtig, schwer' (D. 108)
yogun	'kalın, yoğun' (KBİ, 549)
10. dulum	'misery, suffering' (Grd. 341)
yulug	'fidye, feda, kurban' (KBİ, 557; DLT, I, 210)

11. **tab** 'verschlissen (Tür)' (MSL, III, 135)
yap- 'örtmek, kapamak' (DLT, I, 348; KBİ, 523)
 12. **taga** 'Feind, .einiger' (D. 204)
yagı 'düşman' (DLT, I, 41; KBİ, 513)
 13. **tar** 'to cut, to break' (Grd. 417), - **ta TAR** 'be cut off from'
 (Grd. 417)
yar - 'yarmak' (DLT, III, 33; KBİ, 523)
 14. **tir** 'country' (MSL, III, 87)
yir 'yer, toprak, yeryüzü' (KBİ, 546), yer id. (DLT, I, 157)
 15. **tu₅** 'waschen, baden, libieren' (D. 206)
yu - 'yıkamak' (DLT, III, 45; KBİ, 556)
 16. **tul₂** 'Brunnen, Graben, Kanal' (D. 207), **TUL** 'well' (EHG. 98), 'spring (water source)' (EHG. 83), **tul** 'Lehmgrabe' (MSL, III, 217)
yul 'kaynak, çay, pınar, su pınarı, kaynağı, gözü' (DLT, III, 4; KBİ, 556)

II. Sm. *g : Tk. ø, *y

1. **gamar** 'wichtig sein' (D. 41)
agir 'ağır' (DLT, I, 52)
 2. **garim** 'Fluss - Aue' (MSL, III, 109)
ar(1)k 'ırmak, ark, germeç, kaş, kanal' (DLT, I, 65)
 3. **gaz** 'to crush' (Grd. 356), **gaza** 'zerbrechen' (MSL, III, 143)
ez - 'to crush, to pound', **ezme** 'crushed, pounded' (Rd. 357)
 4. **geme** 'Magd' (MSL, III, 125; D. 45)
eke 'büyük kız kardeş' (DLT, I, 68), **eget** 'gerdek gecesi gelin için gönderilen hizmetçi kadın' (DLT, I, 51)
 5. **gi** 'Rohr' (MSL, III, 121, 144), 'reed(s)' (Grdl 357)
ı 'ağaç, ekin, bitki, orman' (EUSz. 81)
 6. **gid** I. 'entfernen' (D. 60)
id- 'salmak, göndermek, serbest bırakmak' (DLT, I, 210);
 'salmak, göndermek, serbest bırakmak, ulaştırmak' (KBİ, 181)
 7. **gid** (II **gid₂**) 'drängen' (D. 60)
it- 'itmek' (DLT, I, 171)
 8. **gig** 'to be ill, to ache, to hurt, to give pain' (Grd. 358)
ig 'hastalık' (DLT, I, 48), 'hastalık, hasta' (KBİ, 188)
 9. **giş** 'wood, tree' (Grd. 360)
yış 'orman, dağ, ağaç, çalı' (ETY, I, 102)
 10. **gişig** 'Tür' (D. 130), 'door' (EHG. 436)
eşik 'kapı' (KBİ, 206)

11. **gişkim** 'willow' (MSL, IV, 20)
yılgın 'ılgın, ılgın ağacı, Tamariska' (DLT, III, 37), ılgın 'tamarisk' (Rd. 501)
12. **gud** 'ox' (Grd. 362), 'Stier' (D. 51), **gu** 'Rind' (MSL, III, 137)
ud 'sığır, öküz' (DLT, I, 45), 'boğa (burcu); sığır' (KBİ, 488)
13. **gukin** 'Ökümene' (MSL, III, 146), krş. **ukkin** 'Versammlung' (MSL, III, 146)
ükün 'para, kül ve buna benzer şeylerin yığını' (DLT, I, 75), **üküm** 'yığın' (DLT, I, 75); **üg-** 'yığmak' (KBİ, 504), **ügük** 'dolu, yığılı' (KBİ, 504)
14. **gur**₁₀ (x) 'ernten' (D. 55)
or - 'kesmek, biçmek, vurmak' (DLT, I, 14)
15. **gurun**₆ 'Ernte' (D. 55)
orum 'kesim' (DLT, I, 75)

III.

Sm. .m : Tk. .K

1. **mal** (Emesal) 'to stay' (for gal) (Grd. 384)
kal- 'kalmak' (DLT, I, 41; KBİ, 215)
2. **marun** 'Ameise' (D. 160)
karınca 'karınca' (DLT, I, 501; III, 375)
3. **maş** 'Grenze' (D. 160)
kaş 'herhangi bir şeyin kıyısı' (DLT, III, 152)
4. **maş** 'Zwilling' (MSL, III, 133)
koş 'çift, çifte, herhangi bir şeyin çifti, eşi' (DLT, I, 359)
5. **mir** 'anger' (MSL, IV, 35)
kız - '1. to be angry, cross, ill tepperet; to be angey, wexed (with), 2. to get hot...' (Rd. 661), **kızga -** '(kul) kızıp uzaklaştırmak, kakımak' (DLT, III, 290)
6. **mu** 'name, fame' (literally 'name') (Grd. 388; MSL, V, 65)
kü 'ün, şan' (DLT, III, 212); 'ün, san' (KBİ, 220)
7. **mud** 'Blut' (MSL, III, 100), 'blod' (Grd. 389)
kan 'kan' (DLT, I, 192; KBİ, 220)
8. **mulu** 'Fuss' (D. 165)
köl 'foot, leg' (Lessing, 483)
9. **mulu** (Emesal) 'man' (Grd. 388), **mulumu** (Emesal) 'my (good) man' (Grd. 388)
kul 'kul, köle' (DLT, I, 27; KBİ, 289)
10. **muşen** 'Vogel' (MSL, III, 55), 'bird' (Grd. 389)
kuş 'kuş' (DLT, I, 22; KBİ, 293)

IV.

Sm. • n : Tk. • y

1. nad₉ 'sich niederlagen, beschlafen; sich lagern' (D. 168; MSL, III, 152)
- yad - 'yaymak, döşemek, sermek' (DLT, I, 15)
2. nad₃ (= na₂) 'ligen' (D. 168), na 'to lie down, to rest' (Grd. 390)
- yat - 'yatmak' (DLT, I, 36)
3. nanga 'Bezirk' (D. 168), 'district' (MSL, III, 72, 101)
- yaña 'herhangi bir ırmağın bir yanı' (DLT, III, 369), yaňak 'yan, taraf' (DLT, I, 241); yanggak 'yan, taraf' (EUSz. 283)
4. niggig 'tabou' (Grd. 359)
- yıg - 'bir şeye engel olmak, alıkoymak' (DLT, I, 399), 'mani olmak, engel olmak' (KBİ, 358)
5. nigin 'Summe' (D. 171; MSL, III, 111)
- yıgın 'yığın, küme, yığılmış' (DLT, I, 15)
6. nunuz 'bead' (EHG. 21; Falkenstein, 29)
- yinçü 'inci, carıye' (DLT, I, 273), 'inci' (KBİ, 545), yünçü (KBİ, 56)
7. nurum 'Licht' (D. 170)
- yaruk 'ışık, aydınlık; parlak' (DLT, I, 46), 'aydınlık, parlak' (KBİ, 527)

V.

Sm. • S : Tk. • y, ø

1. sar 'schreiben' (MSL, III, 113), 'to write' (Grd. 403) ~ şar id. yaz- 'şaşmak, yanılmak, çözmek, yazmak' (DLT, I, 192; II, 20; III, 59); 'I. nakşetmek, resmetmek, süsleyip bezemek' (YTSz. 240), yazıkçı 'mektup getirip götüreren elçi' (DLT, III, 55)
2. sig 'prime, good' (Salonen, 22)
- yig - 'yeğ, iyi, daha iyi' (KBİ, 543)
3. sig 'wool, body - hair' (Grd. 405), 'Wolle' (MSL, III, 111)
- yün 'yün, yün sümeği, pamuk' (DLT, I, 250)
4. silig (II, 2) 'Hand' (D. 182)
- elig 'el' (DLT, I, 72), KBİ, 145)
5. sulu 'weg' (D. 178), sil 'weg', 'Strasse' (MSL, III, 148), 'avenue, path, trail, road' (Grd. 406) ~ tila id.
- yol 'yol, sefer, ani yola çıkma' (DLT, I, 53), 'yol, sefer' (KBİ, 551)
6. şeg 'rain' (Grd. 412)
- yag - 'yağmak' (DLT, I, 139; KBİ, 513)

7. şir
yır
‘singen und spielen’ (MSL, III, 150) sir 3 ‘singen’ (D 183)
‘koşma, türkü, hava, ır, musikide ırlama, gazel’ (DLT, II, 14), ‘şarkı, türkü’ (EUSz, 294)
8. şiş - şiş - şeş
işi
‘palace lady’ (D. 132)
‘princes, lady’ (EUSz, 99), eşi (ETY., I, 24); eş id. (DLT, I, 47)
9. şur
yoz
‘wild, decapitated (animal)’ (Falkenstein, 29)
‘vahşi, yavan, bayağı, zararlı ...’ (YTSz, 251); yoza - ‘kısraktan başka hayvan) kısır kalmak’ (DLT, III, 88)
10. şurim
yarım
‘half’ (MSL, V, 34)
‘yarım, bir şeyin yarısı, herhangi birşeyin ikiye ayrılmış olan parçalarından her birisi’ (DLT, III, 19); ‘yarım’ (KBİ, 526)
11. zag
yak(a)
‘Grenze’ (MSL, III, 85), ‘border’ (MSL, V, 70), ‘shoulder, outer edge, boundary, border’ (Grd. 432)
‘taraf, yan, civar’ (EUSz, 280)
12. zal
yal -
‘hell werden, glanzen’ (D. 117)
‘yalınmak, alevlenmek’ (DLT, III, 63), ‘yanmak’ (DLT, III, 65), yaldara - ‘az ızımak, az parlamak’ (DLT, III, 437), yaldruk, yaldrik ‘cılak, parlak, süslü’ (DLT, III, 432)
13. zalag
yahın
‘glänzen; hell’ (D. 117)
‘alev; yalçın, sarp, çıplak’ (YTSz, 232), ‘çıplak’ (EUSz, 282; KBİ, 518; DLT, III, 373); yahın ‘alev’ (EUSz, 281; KBİ, 517; DLT, III, 373)

VI.

Sm. eŞ : Tk. •ç

1. sag
çaga
‘small child’ (MSL, III, 78)
‘yeni doğmuş, daha tüyü bitmemiş’ (YTSz, 48)
2. sag
çak -
‘schlagen’ (D. 175)
‘çakmak, vurmak’ (EUSz., 58)
3. sipad
çopan
‘shepherd’ (Grd. 406), siba ‘Hirt’ (MSL, III, 143), suba id.
‘köy büyüğünün (muhtarının) yamağı, gizir’ (DLT, I, 402), ‘çoban’ (Mk. E. 136; Hs. Ş. 2384; Nh. F. 318-16; Çrh. 70; Pd. C. 290)
4. şab
çap -
‘durchschneiden’ (MSL, III, 144)
‘vurmak’ (DLT, II, 3), çap-tur - ‘boyun vurdurmak’ (DLT, II, 180), çap - 4. ‘çarpmak, vurup kesmek’ (YTSz, 51)
5. şulpae
çolpan
‘Gott Şulpae’ (Falkenstein, 29)
‘çoban yıldızı’ (TZ, 163); ‘çoban yıldızı, zühre yıldızı’ (İdr. 31), ‘sabah yıldızı’ (Ab. 247), ‘étoile blanche qui

se montre vers l'aurore et sur laquelle se guident les caravans' (Pd C. 297)

6. zibin 'İnsekt' (D. 120)
 çibin 'sinek' (Müh. 25; İdr. 29), çibun 'sinek' (KBİ, 129)
7. zi(d) 'truth, upright, lust' (Grd. 433)
 çın 'gerçek, gerçeklik, doğru' (EUSz, 61), çin id. (EUSz. 63)
8. ziz 'emmer (wheat)' (Grd. 435)
 çeç '2. samanından ayrılmış tahıl yığını' (YTSz. 52)
- VII. Sm. e u : Tk. e ku/a
1. ubur 'weibliche Brust' (MSL, III, 145; D. 102), 'teats' (Grd. 426; Falkenstein, 26)
 kögüz 'göğüs' (KBİ, 274; EUSz, 114; DLT, I, 366) krş. öbür id. (Lessing, 630)
2. ud 'day, time (in general)' (Grd. 425), ud 'day' (MSL, III, 136), 'Sonne, Tag, Zzit' (D. 104) krş. . KIN, hud id.
 kün 'gün, güneş, gündüz' (DLT, I, 69); 'güneş' (KBİ, 300), 'gün, güneş, gündüz' (DLT, I, 69); 'güneş' (KBİ, 300), 'gün, gündüz' (KBİ, 301)
3. ud '4. Sturm' (D. 104)
 kad 'kar fırtınası, insanı öldüren bora, tipi' (DLT, II, 223; III, 147), kay 'yağmur ile dolu' (İdr. 74), Pdc. 413), 'yağmur, sağınak, bora' (YTSz. 131)
4. udu 'sheep' (Grd. 427), udu Schaf (MSL, III, 111)
 koñ (< *koni) 'koyun' (ETY, KT, Kuzey Doğu), koy, 'koyun' (KBİ, 273)
5. umaḫ 'Sumpf (D. 108), u₄muh₄ "Schlamm der Flüsse" (MSL, III, 217)
 kömek >gömek 'çamurlu, bataklık yer, alan' (DSz. 2149), kömük 'bataklık' (DSz. 2957)
6. umun 'Gewölk' (D. 108; Falkenstein, 26)
 kümün 'men, person, people, another man, personality' (Lessing, 501)
7. un 'people, folk' (Falkenstein, 26; D. 109)
 kün 'elgün, halk' (KBİ, 300)
8. ur 'to found, to lay foundation; establish' (D. 112)
 kur - 'tertib etmek, düzenlemek, hazırlamak; tasarlamak' (YTSz. 148)
9. ur 'to sweep away, to be swept over board' (Grd. 429)
 kürü - 'kürek gibi bir şeyle atmak' (YTSz, 151)
10. uru 'to look after, to protect' (MSL, III, 146), 'to guard' (Grd. 430)
 koru - 'korumak' (KBİ, 272)

11. **urugal** 'Grab' (MSL, III, 143)
kurgan 'Grabhügel' (CC. 160-22), 'kurgan, kale' (EUSz. 187);
 'hisar, kale' (Ab. 328); 'kubbe' (TZ, 211), 'château fort;
 la partie d'une ville entourée d'une enceinte' (PdC, 427),
 'kurgan, mezar' (Sr. K1. 107-6) krş. **Amga Kurgan**
 (ETY, KT, I, 50)
12. **uşan** 'bird' (Falkeinst, 28) krş. **muşen** id.
kuş 'kuş' (DLT, I, 22; KBİ, 293)
13. **uşub** 'Vogelnest' (D. 114)
kuş-eb 'kuş evi = yuva' Bkz. **kuş yk.**, **eb** 'ev' (ETY)

b. Kelimenin ilk ünlüsünden sonraki ünsüzler : d, d, m, r, ş

I. Sm, d/ : Tk. d/

1. **adakur** 'ein opfergefäss für Getränke' (Sm. Lw.) (Akk. Hwb. 9)
adək 'içki kadehi' (Hs. Ş. 559; Nh. F. 370-8; Müh. 7), ayak
 'çanak, kase, içki kadehi' (TZ. 145; Ab. 36; Sr. K1.
 157-10; PdC. 5; TTSz. 289)
2. **gid** '1. entfernen' (D. 60)
id - 'salmak, göndermek, serbest bırakmak' (DLT, I, 210;
 KBİ, 181); **ıy - id.**
3. **gid** 'bad, stinking' (Prince, 142)
id 'koku, misk' (KBİ, 180); **yid** 'koku' (DLT, III, 48)
4. **gud** 'ox' (Grd. 362), 'Stier, Rind' (D. 51), **gu** 'Rind' (MSL,
 III, 137)
ud 'sığır, öküz' (DLT, I, 45, 346), 'sığır' (KBİ, 488); 'boğa'
 (KBİ, 488)
5. **iduga** 'parfume' (MSL, IV, 23)
yıdug 'pis kokan, taaffün etmiş' (EUSz. 293); 'kötü kokan
 herşey' (DLT, III, 12); 'kötü kokulu (şey), kötü kokan
 (şey)' (KBİ, 537)
6. **kad** 'knüpfen' (MSL, III, 133); **kad₄** 'binden' (D. 170),
kad₈ 'festfügen' (D. 170)
kada - 'annageln, befestigen' (CC. 147-2; Mk. E. 350; PdC.
 395); **kadıı** - 'yerleşmek, pekişmek' (TTS, IV, 2157)
7. **kid₂** 'spalten' (D. 149), 'to split, to cut into pieces' (MSL, III,
 167); **kud** 'to cut off' (Grd. 378)
kıd - 'kıymak, öldürmek' (ETY, KT, Güney 6); **kıy -** 'kıymak'
 (KBİ, 253; TZ. 200)
8. **kudim** 'silver or goldsmith' (D. 144)
kuyum 'kalba dökme' (TZ, 213); (CC, 163, 13); 'çeyiz' (YTSz.
 150), **kuyum argent**, **kuyumçı** 'orfevre' (PdC), (Houtsma)
 id., **kuyma** 'herhangi bir madenden (çekiçle döğme ile

- değil, eritilerek dökme ile) yapılmış havan, çırakman, çekiç gibi aygutlar* (DLT, III, 174)
9. **nad** 'sich niederlagen, beischlafen; sich lagern (D. 168; MSL, III, 152)
- yad -** 'yaymak, döşemek, sermek' (DLT, I, 15, 45); 'yaymak' (KBİ, 512)
10. **ud** 'Zeit' (D. 104), 'time (in general)' (Grd. 425)
- öd** 'zaman, vakit, mevsim, hava' (DLT, I, 44; II, 77); 'zaman, vakit' (KBİ, 351)
11. **ud** '4. Sturm' (D. 104)
- kad** 'kar fırtınası, insanı öldüren bora, tipi' (DLT, II, 223; III, 147), **kay** 'yağmur ile dolu' (İdr. 74; PeC. 413), 'yağmur, sağanak, bora' (YTSz. 131)
12. **udi** 'sleep' (MSL, III, 67)
- udu -** 'uyumak' (DLT, I, 39; III, 259); KBİ. 488) krş. **ud** 'uyku' (DLT, I, 46, 200)
- II.** Sm d/, • : Tk. n/, .
1. **dugud** 'schwer' (MSL, III, 141)
- yogun** 'kalın, yoğun' (KBİ, 549), 'yoğun, şişkin, kalın' (DLT, III, 29), 'kalın, yoğun, kaba' (EUSz. 301)
2. **kid₂** d **kid₂** = il ŞAMAŞ 'Sonne' (D. 149) krş. **hud, ud**
- kün** 'gün, güneş gündüz' (DLT, I, 69), 'güneş' (KBİ, 300)
3. **mud** 'blood' (Grd. 389)
- kan** 'kan' (DLT, I, 192; KBİ, 220)
4. **sipad** 'shepherd' (Grd. 406), **siba** 'Hirt' (MSL, III, 143)
- çopan** 'köy büyüğünün (muhtarını) yamağı, gizir' (DLT, I, 402), 'çoban' (Mk.E. 136; Hs. Şr. 2384; Nh. F. 318-16, 329-11; Çrh. 70; Pd C. 290)
5. **sud₄** 'to be long, to lengthen, to prolong' (Grd. 408)
- sun** 'uzatmak, el uzatmak, uzanmak' (YTSz. 194), **sün -** 'uzamak, uzanmak' (YTSz. 196)
6. **tugdu** 'knot, tie' (Salonen 22)
- tügün** 'düğüm' (DLT, I, 400, 437) krş. **tüg -** 'düğümlemek, bağlamak' (DLT, I, 472)
7. **u₄(d)** 'day, time (in general)' (Grd. 427), 'Tag' (D. 104)
- kün** 'gün, güneş, gündüz' (DLT, I, 69), 'gün, gündüz' (KBİ, 3017)
8. **udu** 'sheep' (Grd. 427), **udu**, 'Schaf' (MSL, III, 111)
- kon** (< * **koni**) 'koyun' ETY, KT, Kuzey Doğu), **k.y** 'koyun' (KBİ, 273)

9. **zi(d)** 'truth, upright, .ust' (Grd. 433)
çın 'gerçek, gerçeklik, doğru' (EUSz. 617), **çin** id. (EUSz. 63)
10. **şid** 'number, voting board' (MSL, V, 15); **şiti** 'Rechnung, Zahl' (MSL, III, 144)
san 'sayı, sayma, itibar etme' (DLT, III, 157); 'sayı, sayma, benzeme' (KBİ, 381)

III.

Sm. VmV : Tk. VKV

1. **amaş** 'Schafhürde' (MSL, III, 145), 'Umfriedung, Stall' (D. 13)
agıl 'ağıl, koyun yatağı; koyun pisliği' (DLT, I, 65, 73)
2. **geme** 'Magd' (MSL, III, 125; D. 45)
eke 'büyük kızkardeş' (DLT, I, 68), **egēt** 'gerdek gecesi gelin için gönderilen hizmetçi kadın' (DLT, I, 51)
3. **imma** 'two' (Emesal) (Falkenstein 41)
ikki 'iki' (DLT, I, 182)
4. **umun** 'schwer, gewichtig' (D. 108)
yogun 'yoğun, şişkin, kalın' (DLT, III, 29) 'kalın yoğun, kaba' (EUSz. 301)
5. **umuş** 'discernment' (Grd. 428), 'Verstand' (D. 108)
ukuş 'anlayış' (DLT, I, 62); 'akıl, anlayış' KBİ, 490

IV.

Sm. r/ : Tk. z/

1. **bur** 'to spread abroad, to disperse of (a thing)' (Grd. 336; MSL, III, 140, 170), 'undo (especially a spell)', 'to make a hole' (MSL, III, 67), **buru** 'harvest (noun)' (Grd. 336)
boz - 'bozmak, yıkmak' (DLT, II, 8), **buz -** 'bozmak, yıkmak, harab etmek, viraneye çevirmek, darmadağın etmek' (KBİ, 118)
2. **gur 5** 'zebrechen, zerschneiden, abtrennen' (D. 55)
üz - '(ip ve benzeri şeyleri) kesmek' (DLT, I, 165, 522), 'kesmek' (KBİ, 508), **üztürmek** 'üzdürmek, kopartmak' (DLT, I, 220)
3. **har** 'dig, dig quickly' (Prince, 176)
kaz - 'kazmak' (DLT, II, 10, 59) (KBİ, 231)
4. **mir** 'anger (Emesal)' (MSL, IV, 35)
kız - 'to be angry, cross, ill temperdi to be angry, wexed with', 2. to get hot... (Rd. 661 kızga - '(kul) kızıp uzaklaştırmak, kakımak' (DLT, III, 290)
5. **sar** 'schreiben' (MSL, III, 113), 'to write' (Grd. 403), **şar** id.
yaz - 'şaşmak, yanılmak, çözmek; yazmak' (DLT, I, 92; II, 20, III, 59, 111)

6. **sur** 'to squeeze, to press out (oil, juice)' (Grd. 408), **şur**
'pressen (Öl)' (MSL, III, 97)
süz - 'süzmek' (DLT, I, 450; II, 9); (KBİ, 412)
7. **şur** 'wild, decapitated (animal)' (Falkenstein, 29)
yoza 'vahşi; yavan, bayağı; zararlı...' (YTSz. 251), **yoza -**
'(kısırdan başka) hayvan kısır kalmak' (DLT, III, 88)
8. **ur** 'liver, spirit, mood' (Grd. 429)
öz 'can, ruh, gönül' (DLT, I, 45), 'yürek ve karnın içindeki
nesne' (DLT, I, 46)
9. **ubur** 'Weibliche Brust' (MSL, III, 145; D. 102), 'teats' (Grd.
426; Falkenstein, 26)
köküz >kögüz 'gögüs' (EUSz. 114; KBİ, 274; DLT, I, 366)
krş. öbür id. (Lessing 630)

V.

Sm. ş/ : Tk. I/

1. **amaş** 'Schafhürde' (MSL, III, 145), 'Umfriedung, Stall' (D. 13)
agıl 'ağıl, koyun yatağı, hayvan pishği' (DLT, I, 65, 73)
2. **aşşa** 'six' (Falkenstein, 41)
altı 'altı' (EUSz. 13)
3. **gişge** 'shadow' (EHG. 79)
kölige 'gölge' (DLT, I, 448; III, 174); kölike id. (KBİ, 275)
4. **gişkim** 'willow' (MSL, IV, 20)
yılgun 'ılgın ağacı, tamariska' (DLT, III, 37), ılgun 'tamarisk'
(Rd. 501)
5. **tuş** 'seat, to sit' (MSL, III, 58); 'to sit' (Grd. 420); 'to dwell
(in a place); to be settled down' (Grd. 423)
ol - 'bulunmak, kalmak, ikamet etmek, eğlenmek' (YTSz. 161)
6. **uş** (II, 2, 3) 'Fundament' (D. 113)
ul 'duvar temeli' (DLT, I, 133), 'temel' (KBİ, 491)
7. **uş₂** 'dead, to die' (Grd. 431)
öl - 'ölmek' (DLT, I, 15, 38)

c. Kelime sonu : ae, g, m, Vr/z

I.

Sm. ae. : Tk. An.

1. **mae** 'I' (Grd. 386)
men 'ben' (KBİ, 309; DLT, I, 20)
2. **zae** 'you (sg.)' (Grd. 431)
sen 'sen' (DLT, I, 36)
3. **şulpae** 'Gott Şulpae' (Falkenstein, 29) krş. dilbat 'the Venus -
star' (Prince)
çolpan 'çoban yıldızı' (TZ, 163); 'Zühre yıldızı, çoban yıldızı'
(İdr. 31), 'sabah yıldızı' (Ab, 247); 'etoile blanche .ui se

montre vers l'aurore et sur la-uelle se guident le caravans'
(PdC. 297)

4. **ulia** 'Grass, futter, pflanze' (D. 99)
öleñ 'sulak yer, bataklık arazi' (EUSz. 150); 'ot, çayır' (Mk. E. 275, 335); 'çimenlik' (Ab. 108); 'vert, endroit riche en verdure, prairie' (PdC. 78); **öleñlik** 'çayır, otlak' (TTSz. 550)

II.

Sm. g • : Tk. η •

1. **aşa(g)** 'field' Grd. 326
alañ 'alan, düz ve açık yer' (DLT, I, 135)
2. **bulug** 'Grenze, Grenzgebiet' (D. 31)
buluñ 'köşe, bucak, zaviye' (DLT, II, 371); 'köşe, yön, taraf, cihet' (EUSz. 53)
3. **dag** 'daybreak, morning, down' (D. 43), 'hell, rein, glänzend' (D. 69)
tañ 'tan, sabah vakti' (DLT, I, 170; KBİ, 421)
4. **kalag** 'to be strong, to be vigorous, to have power' (Grd. 349), 'mchtig, strak' (D. 141)
kalmñ 'kalabalık, çok sürü; kalın, kesif' (DLT, I, 149; KBİ, 218), 'çok, sayısız, sık, pek, kalabalık, koyu' (EUSz. 162)
5. **nig** 'whatsoever' (MSL, III, 69), 'thing' (Grd. 397), **nigname** 'whatever' (MSL, IV, 30), **nignam** 'all sorts of things, everything' (Grd. 345)
neñ 'nesne, şey, mal' (DLT, I, 11; KBİ, 328), 'eşya, nesne' (EUSz. 136)
6. **sig** 'wool, body - hair' (Grd. 405), 'wolle' (D. 181)
yüñ 'yün, yün sümeği; pamuk' (DLT, II, 89), 'yün' (KBİ, 562)
7. **zalag** 'glanzen; hell' (D. 117)
yahñ 'alev; yalçın, sarp, çıplak' (YTSz. 232), 'çıplak' (EUSz. 282, KBİ, 518; DLT, III, 373), **yahñ** 'alev' (EUSz. 282; KBİ, 517; DLT, III, 23); 'çıplak' (YTSz. 232)

III.

Sm • m. : Tk. K •

1. **alim** 'Steppentier, Widder' (D. 13)
elik 'geyik' **elik kiyik** (ETY, Ir. 97, II, 90), 'geyik' (At. Hk. 456, XVIII), 'ceylan' (İdr. 10), 'dağ keçisi, yaban keçisi' (KBİ, 146)
2. **alim** 'König' (D. 13)
ilig 'hükümdar' (KBİ, 194); 'hükümdar, kral' (EUSz. 92)
3. **dilim** 'Schale, Napf' (D. 84), **dilib** 'Schopf' (MSL, III, 117)
yahg 'at yelesi' (DLT, II, 327; III, 13, 14)

4. **garim** 'Fluss - Aue' (MSL, III, 109)
ar(ı)k 'ırmak, ark, germeç, kaş, kanal' (DLT, I, 65)
5. **izim** 'heiss' (D, 133), 'Feuer, Hitze, heiss' (MSL, III, 132; IV, 36)
isig 'sıcak' (DLT, I, 72); 'sıcak, sıcaklık, iltifat' (KBİ, 201)
6. **kurum** 'food - ration, food supply' (Grd. 379)
azuk 'azık, yiyecek' (KBİ, 50; DLT, I, 7, 16)
7. **nurum** 'Licht' (D. 170)
yaruk 'ışık, aydınlık; parlak' (DLT, I, 46), 'aydınlık, parlak' (KBİ, 527)
8. **şurum** 'a cattle stable' (D. 201)
sürüg 'sürü' (KBİ, 412; EUSz. 214)
9. **um** 'Mutter' (D. 107)
ög 'anne' (ETY, BK, D, 63; EUSz. 146)

IV.

Sm. CVr/z. : Tk. C r/çV.

1. **dingir** 'Gott' (D. 84), 'god' (Grd. 341)
teñri 'Tanrı' (DLT, I, 53, 68), 'gök, sema' (DLT, III, 377)
2. **dubur** I. 'Hode' (D. 78)
yumru 'top gibi yuvarlak' (Mn. Gz. 78, v5), **yumrı** 'yumru' (TZ, 34, 69; Mk. E. 238), krş. **yumurtga** 'yumurta...', *insanların ve hayvanların taşakları* (DLT, II, 313)
3. **nunuz** 2. 'bead' (Falkenstein, 29)
yinçü 'inci; carıye' (DLT, I, 273), **yinçü** 'inci' (KBİ, 545), **yünçü** id. (KBİ, 562)

B. Doğrudan Görülebilecek Denklikler

1. **agar** 'lead (metal)' (EHG. 34, 58)
agır 'ağır' (DLT, I, 52)
2. **azgu** 'neck - stock (for use with animals)' (Grd. 331)
asgu < as - 'asmak' (DLT, I, 173), krş. **asgu** (DSz. 342), **asgı** (DSz. 341), **asku** (DSz. 345), **askı** (DSz. 344)
3. **bulug** 'Grenze, Grenzgebiet' (D. 31)
buluñ 'köşe, bucak, zaviye' (DLT, II, 371), 'köşe, yön, taraf, cihet' (EUSz. 53)
4. **di** 'to speak' (Grd. 342)
ti 'demek' (DLT, III, 231)
5. **dingir** 'Gott' (D. 84), 'god' (Grd. 341)
teñri 'Tanrı' (DLT, I, 53, 68), 'gök, sema' (DLT, III, 377)
6. **du** (III, 3) 'voll sein, füllen' (D. 73)
to-l- 'dolmak' (KBİ, 458), krş. **to-d-** (KBi, 455)

7. **dug** B 23. 'to pour out' (D. 78)
tök - 'dökmek, boşaltmak' (DLT, II, 19)
8. **dur** 'seat' (MSL, III, 58)
tör 'evin veya odanın en iyi, en önemli yeri, sediri' (DLT, III, 121)
9. **eş** 'blow' (Said of wind) (Prince, 106)
es- 'esmek' (DLT, I, 165)
10. **gim** 'like (Akk.(k)ima id.)' (MSL, IV, 43), 'like, as' (Grd. 358)
kipi 'gibi' (DLT, I, 483)
11. **hum** 19. 'Lager, Stall' (D. 126)
kom 'ağul, ahır' (SDD, II, 1695) krş. **komuk** 'at gübresi' (DLT, I, 383)
12. **iduga** 'parfume' (MSL, IV, 23)
yıdug 'pis kokan, taaffün etmiş, (EUSz. 293); 'kötü kokan herşey' (DLT, III, 12); 'kötü kokulu (şey), kötü kokan (şey)' (KBİ, 537)
13. **kad** 'knüpfen' (MSL, II, 133), 'binden' (D. 140), **kad 8**
kada - 'festlügen' (D. 140)
'annegehn, befestigen' (CC. 147, 2), **kada-n -** 'pekişmek, yerleşmek' (TTS, IV, 2157)
14. **kabkagag** 'mayileri koymağa mahsus bir kap' (EDSz. 71), **kagag**
'mayileri koymağa mahsus bir kap' (EDSz. 67); **ka**
'a vessel' (EHG. 94), **kab** id. (EHG., 947)
238); **kapkacak** (PdC. 392); 'kap kacak' (Mf. Cn. 3a, 11);
kapkaç 'kap kacak' (TTS, IV, 2148); **ka** 'kap, zarf
(mayi için)' (DLT, I, 407), 'kap, tabak' (KBİ, 2552),
kap 'kap... , zarf...' (DLT, I, 195); **kaça** 'kap' (DLT,
III, 238); Tkç. **kap kacak**
15. **kaş₄** 'speed' (Grd. 374) 'galoppiren' (D. 142, IV **kaş₄**)
kaç - 'koşmak, seğırtmek' (YTSz. 121)
16. **kaş** 'urin' (MSL, II, 144; Grd. 374; D. 42)
kaş-a-n- '(hayvan, at) işemek' (DLT, II, 1557, '(büyük baş hayvanlar) işemek' (YTSz. 129), 'iriner' (PdC. 406)
17. **ki** 'machen' (D. 103) vgl. **kid 3** id. (D. 148)
kıl 'yapmak, kılmak' (DLT, I, 36)
18. **kid₂** 'spalten' (D. 149), 'to split, to cut into pieces' (MSL, III, 167); **kud** 'to cut off' (Hrd. 378)
kıd- 'kıymak, öldürmek' (ETY, KT, Güney 6); **kıy -** 'kıymak' (KBİ, 253; Tz, 200)
19. **kiri 6** 'garden field' (EHG, 63)
kır 'kır basık dağ, açık yer' (DLT, I, 324; III, 39) (D. 143)

- ko -** 'bırakmak, terketmek, koymak' (YTSz. 143), **ko-d-**
'koymak, bırakmak, terketmek' (DLT, II, 29)
21. **kur** 'Land' (MSL, III, 148)
kuru 'kara, toprak, yer' (YTSz. 149)
22. **kur** 2. 'guard, watch' (D. 144), 'protect, shelter' (-rince, 212)
korı- 'korumak' (DLT, III, 263), **koru - id.** (KBİ, 272)
23. **men** II 'ich' (D. 162)
men 'ben' (EUSz. 129)
24. **nammu** 'what (is)it?' (MSL, IV, 42)
neme 'ne kadar?' (DLT, III, 38) **ne?** 'ne' (DLT, III, 214)
25. **nig** 'thing' (Grd. 394), **nig** 'whatsoever' (MSL, III, 69)
neḡ 'nesne, şey, mal' (DLT, I, 126; KBİ, 328)
26. **nigname** 'whatever' (MSL, IV, 30) bk. yk. 21, 22)
nemeniḡ 'herşey, her ne ise' (MK. E. 199)
27. **sag** 'gut' (MSL, III, 127)
sag 'sağ, tatlı, iyi, temiz, halis; sağ, sağlam' (DLT, III, 154, 159)
28. **saḡar** 'a sort of vesel' (D. 175)
sagır 'içerisine şarap konulan, havana benzer söbü bir kap'
(DLT, I, 406)
29. **sig** 'dünn' (MSL, III, 148)
sig 'shallow; shoal' (Rd. 1010), **sıga** 'sığ' (YTSz. 1857)
30. **sun** 'geben' (D. 178), 'to give' (MSL, IV, 38)
sun - 'sunmak, uzatmak' (KBİ, 409)
31. **tag** (I, 12) 'fangen, -agen' (D. 203-204)
daga - 'to follow, accompany, travel with; to submit oneself to; obey; to imitate...' (Lessing, 216)
32. **taḡ** 'hinzufügen' (MSL, III, 123)
tak - 'takmak' (DLT, II, 16, 17), 'takmak, bağlamak' (EUSz. 221)
33. **te(ga)** 'to attain, to reach, to touch upon' (Grd. 418), **tag** 'to touch' (Grd. 416)
teg - 'değmek, dokunmak, ulaşmak' (KBİ, 431)
34. **tibira** 'metal' (Falkenstein, 17)
temir 'demir' EUSz. 233)
35. **tin** 'Leben' (MSL, III, 141)
tin - 'ruh, nefes, soluk' (KBİ, 441)
36. **tu** 'eintreten' (MSL, III, 113), 'to enter' (Grd. 420)
tu - 'kapatmak, tıkamak, kaplamak' (KBİ, 465)
37. **tuku** 'weben, Kleid' (D. 207)
toku - 1. 'dokumak' (EUSz. 245)

38. **tuku** 'schütteln, wanken' (D. 207)
toku - 2. 'vurmak' (EUSz. 245), **tokı -** 'vurmak, dövmek, ezmek, tokmaktamak' (EUSz. 244)
39. **tuku 7** V, 7, 'verfolgen, fagen' (D. 207)
daga - 'to follow, accompany, travel with...' (Lessing, 216)
40. **u** 'Schlaf' (MSL, III, 67), **u 3** 'Schlaf, ruhen' (D. 99)
u 'uyku' (EUSz. 262; DLT, III, 247)
41. **u** 'Zehn' (D. 98, 1 u. A. 1)
on 'on' (EUSz. 141; DLT, I, 49)
42. **ubur** 'weibliche Brust' (MSL, II, 145; D. 102), 'teats' (Grd. 426; Falkenstein, 26)
öbür 'breast, bosom, front, lap; part of the dress or coat covering the breast; south, southern side of a mountain' (Lessing. 628), krş. **kögüz** id.
43. **ud** 'Zeit' (D. 104), 'time (in general)' (Grd. 425)
öd 'zaman, vakit, mevsim, hava' (DLT, I, 44; II, 77); 'zaman, vakit' (KBİ, 351)
44. **udi** 'sleep' (MSL, II, 67); 'Schlafen' (DI 100)
udi - 'uyumak' (EUSz. 262; DLT, I, 39)
45. **umuş** 2. 'Werk' (D. 108, 111)
yumuş 'hizmet, vazife' (KBİ, 558); 'iş, hizmet, görev, ödev' (YTSz. 252)
46. **ur** 'ernten (Korn) schneiden' (MSL, III, 146)
or - 'kesmek, biçmek, vurmak' (DLT, I, 14)
47. **urgu** 'lager' (D. 111)
örgük 'sahtiyandan yapılmış minder ve döşek' (Müh. 55); **örgin, örgün** 'taht' (EUSz. 152), **örge** 'tente, pavillon' (PdC. 55)
48. **uri** '-aner Tag, ferner Tag' (Falkenstein, 34)
uri-d (Cf. **urıda, urıdu**) 'before, formerly; in advance, before hand, previous to' (Lessing. 881)
49. **uş** 'Verstand' (MSL, III, 111; D. 113, III, uş 3)
us 'akıl' (EUSz. 267), 'hayır ve şerri ayırtediş' (DLT, I, 36)
50. **uş** 'Werk' (D. 108, uş 4, 3)
iş 'iş' (EUSz. 99; DLT, II, 166), **iş** id.
51. **zag** 'right side' (MSL, III, 85) (D. 115, I zag)
sag 'sağ taraf' (TTSz. V, 3240), 'right, the right hand side' (Rd. 972)
52. **zibin** 'Insekt' (D. 120)
çibin 'sinek' (Müh. 25; İdr. 29); **çibun** 'sinek' (KBİ, 129)

KELİME İNDEKSLERİ

(Hangi ses denklikleri ile ilgili ise, yanlarında gösterilmiştir)

SÜMERCE			
1. adakur	: adak (b. I, 1)	40. gişge	: kölige (b. V, 3)
2. agar	: ağır (B. 1)	41. gişig	: eşik (a. II, 10)
3. alim	: elik (c. III, 1)	42. gişkim	: ilgin, yulgın (a. II, 11; b. V, 4)
4. alim	: ilig (c. III, 2)	43. gud	: ud (a. II, 12; b. I, 4)
5. amaş	: agıl (b. III, 1; b. V, 1)	44. gukin	: ökün (a. II, 13)
6. aşag	: alan (b. V; c. II, 1)	45. gur ₁₀ 1	: or - (a. II, 14)
7. aşsa	: altı (b. V, 2)	46. gur ₅ 2	: üz - (a. II; b. IV, 2)
8. azgu	: asgu (B. 2)	47. gurun	: orum (a. II, 15)
9. bulug	: bulun (c. II, 2; B. 3)	48. ħar	: kaz - (b. IV, 3)
10. bur	: boz - (b. IV, 1)	49. ħum	: kom (B. 11)
11. dar	: yar - (a. I, 1)	50. iduga	: yıdıg (b. I, 5; B. 12)
12. di	: ti - (B. 4)	51. imma	: ikki (b. III, 3)
13. dib	: yip (a. I, 2)	52. izim	: isig (c. III, 5)
14. dig	: yag (a. I, 3)	53. kabkagag	: kakaça, kapkacak (B. 14)
15. dilim	: yalıg (a. I; c. III, 3)	54. kad -	: kada - (b. I, 6; B. 13)
16. dingir	: tenri (c. IV, 1; B. 5)	55. kalag	: kalın (c. II, 4)
17. dir	: yir - (a. I, 4)	56. kaş 1	: kaç - (B. 15)
18. dirig 1	: irig (a. I, 5)	57. kaş 2	: kaşan - (B. 16)
19. dirig 2	: irk - (a. I, 6)	58. ki	: kıl - (B. 17)
20. dirig 3	: yirik (a. I, 7)	59. kid 1	: kid - (b. I, 7; B. 18)
21. dirra	: yarı (a. I, 8)	60. kid 2	: kün (b. II, 2)
22. du	: to-l - (B. 6)	61. kiri	: kır (B. 19)
23. dubur	: yumru (c. IV, 2)	62. ku	: ko - (B. 20)
24. dug	: tók - (B. 7)	63. kudim	: kuyum (b. I, 8)
25. dugud	: yogun (a. I, 9; b. II, 1)	65. kur	: korı - (B. 22)
26. dulum	: yolug (a. I, 10)	66. kurum	: azuk (a. II; b. IV; c. II, 6)
27. dur	: tör (B. S)	67. mae	: men, ben (c. I, 1)
28. eş	: es - (B. 9)	68. mal	: kal - (a. III, 1)
29. gamar	: ağır (a. II, 1)	69. marun	: karınça (a. III, 2)
30. garim	: ar(ı)k (a. II, 2; c. II, 4)	70. maş 1	: kaş (a. III, 3)
31. gaz	: ez - (a. II, 3)	71. maş 2	: koş (a. III, 4)
32. geme	: eke, ege+t (a. II, 4; b. III, 2)	72. men	: men (B. 24)
33. gi	: ı (a. II, 5)	73. mir	: kız - (a. III, 5; IV, 4)
34. gid 1	: ıd - (a. II, 6; b. I, 2)	74. mu	: kü (a. III, 6)
35. gid 2	: ıd - (a. II; b. I, I, 3)	75. mud	: kan (a. III, 7; b. II, 3)
36. gid 3	: üt - (b. II, 7)	76. mulu	: köl (a. III, 8)
37. gig	: ig (a. II, 8)	77. mulu	: kul (a. III, 9)
38. gim	: kipi (B. 10)	78. muşen	: kuş (a. III, 10)
39. giş	: yiş (a. II, 9)	79. nad 1	: yad - (a. IV, 1; b. I, 9)
		80. nad 2	: yat - (a. IV, 2)
		81. nammu	: neme (B. 25)

82. nanga : *yaᅇa* (a. IV, 3)
83. nig : *neᅇ* (c. II, s, B. 26)
84. niggig : *yig* - (a. IV, 4)
85. nigın : *yigın* (a. IV, 5)
86. nickname : *nemeniᅇ* (B. 27)
87. nunuz : *yinçü* (a. IV, 6; c. IV, 3)
88. nurum : *yaruk* (a. IV, 7; c. III, 7)
89. sag 1 : *çaga* (a. VI, 1)
90. sag 2 : *çak* - (a. VI, 2)
91. sag 3 : *sag* (B. 29)
92. sahar : *sagır* (B. 30)
93. sar : *yaz* - (a. V, 1; b. IV, 5)
94. sig 1 : *sig, siga* (B. 31)
95. sig 2 : *yig* (a. V, 2)
96. sig 3 : *yüᅇ* (a. V, 3; c. II, 6)
97. silig : *elig* (a. V, 4)
98. sipad : *çopan* (a. VI, 3; b. II, 4)
99. sud : *sun* -, *sün* - (b. II, 5)
100. sulu : *yol* (a. V, 5)
101. sum : (B. 22)
102. sur : *süz* - (b. IV, 6)
103. şab : *çap* - (a. VI, 4)
104. şeg : *yag* - (a. V, 6).
105. şid : *san* (b. II, 10)
106. şir : *yır* (a. V, 7)
107. şiş : *işi* (a. V, 8)
108. şulpae : *çolpan* (a. VI, 5; c. I, 3)
109. şur : *yoz* (a. V, 9; b. IV, 7)
110. şurım : *yarım* (a. V, 10)
111. şurum : *sürüg* (c. III, 8)
112. tab : *yap* - (a. I, 11)
113. tag 1 : *daga* - (B. 33)
114. tag 2 : *bk. te(ga)*
115. taga : *yagı* (a. I, 12)
116. taᅇ : *tak* - (B. 34)
117. tar : *yar* - (a. I, 13)
118. te(ga) : *teg* - (B. 35)
119. tibira : *temir* (B. 36)
120. tin : *tın* (B. 37)
121. tir : *yır* (a. I, 14)
122. tu : *tu* - (B. 38)
123. tu : *yu* - (a. I, 15)
124. tuᅇdu : *tügün* (b. II, 6)
125. tuku 1 : *daga* - (B. 41)
126. tuku 2 : *toku* - (B. 39)
127. tuku 3 : *toku* - (B. 40)
128. tul : *yul* (a. I, 16)
129. tuş : *ol* - (b. V, 5)
130. u : *u* (B. 42)
131. u : *on* (B. 47)
132. ubur : *kögüz* (a. VII, 1; b. IV, 9; B. 43) *öbür*
133. ud 1 : *kad* (a. VII, 2; b. I, 11)
134. ud 2 : *kün* (a. VII, 2; b. II, 7)
135. udi : *udı* - (b. I, 12; B. 45)
136. udu : *koᅇ* (a. VII, 4; b. II, 8)
137. ulia : *öleᅇ* (c. I, 4)
138. um : *ög* (c. III, 9)
139. umaᅇ : *kömek* (a. VII, 5)
140. umun : *kümün* (a. VII, 6; b. III, 4)
141. umuş 1 : *ukuş* (b. III, 5)
142. umuş 2 : *yumuş* (B. 46)
143. un : *kün* (a. VII, 7)
144. ur 1 : *or* - (B. 48)
145. ur 2 : *kur* - (a. VII, 8)
146. ur 3 : *kürü* - (a. VII, 8)
147. ur 4 : *öz* (b. IV, 8)
148. urgu : *örgük* (B. 49)
149. uri : *urı+d* (B. 50)
150. uru : *koru* - (a. VII, 10)
151. urugal : *kurgan* (a. VII, 11)
152. uş 1 : *iş* (B. 52)
153. uş 2 : *öl* - (b. V, 7).
154. uş 3 : *ul* (b. V, 6)
155. uş 4 : *us* (B. 51)
156. uşan : *kuş* (a. VII, 12)
157. uşub : *kuş+eb* (a. VII, 13)
158. zae : *sen* (c. I, 2)
159. zag 1 : *sag* (B. 53)
160. zag 2 : *yaka* (a. V, 11)
161. zal : *yal* (a. V, 12)
162. zalag : *yalᅇ* (a. V, 13; c. II, 7)
163. zibin : *çibin* (a. VI, 5; B. 54)
164. zid : *çın* (a. VI, 7; b. II, 9)
165. ziz : *çeş* (a. VI, 8)
- TÜRKÇE**
1. adak : *adakur* (b. I, 1)
2. agul : *amaş* (b. III, 1; b. V, 1)
3. ağır : *agar* (B. 1)
" : *gamar* (a. II, 1)
4. alan : *aşag* (b. V; c. II, 1)
5. altı : *aşsa* (b. V, 2)
6. ar(ı)k : *garım* (a. II, 2; c. III, 4)
7. asgu : *azgu* (B. 2)
8. azuk : *kurum* (a. II; b. IV; c. III, 6)
9. bez - : *bur* (b. IV, 1)
10. çaga : *sag* (a. VI, 1)
11. çak - : *sag* (a. VI, 2)

12. çap -	: şab (a. VI, 4)	58. kömek	: umah (a. VII, 5)
13. çeç	: ziz (a. VI, 8)	59. kul	: mulu (a. III, 9)
14. çın	: zid (a. VI, 7; b. II, 9)	60. kur	: ur (a. VII, 8)
15. çibin	: zibin (a. VI, 6; B. 54)	61. kurgan	: urugal (a. VII, 11)
16. çolpan	: şulpae (a. VI, 5; c. I, 3)	62. kuru	: kur (B. 21)
17. çopan	: sipad (a. VI, 3; b. II, 4)	63. kuş	: muşen (a. III, 10)
18. eget	: geme (a. II, 4; b. III, 2)	"	: uşan (a. VII, 12)
eke	: "	64. "	: uşub (a. VII, 13)
19. elig	: silig (a. V, 4)	65. kuyum	: kudim (b. I, 8)
20. elig	: alim (c. III, 1)	66. kü	: mu (a. III, 6)
21. es -	: eş (B. 9)	67. kün 1	: ud (a. VII, 2; b. II, 7)
22. eşik	: gişig (a. II, 10)	68. kün 2	: un (a. VII, 7)
23. ez -	: gaz (a. II, 3)	69. kürü -	: ur (a. VII, 9)
24. ı	: gi (a. II, 5)	70. men	: mae (c. I, 1)
25. ıd	: gid (a. 2; b. I, 3)	"	: men (B. 24)
26. ıd -	: gid (a. II, 6; b. I, 2)	71. neme	: nammu (B. 25)
27. ılgın	: gişkim (a. II, 11; b. V, 4)	72. nemenin	: nigname (B. 27)
28. ig	: gig (a. II, 8)	73. neñ	: nig (c. II, 5; B. 26)
29. ikki	: imma (b. III, 3)	74. ol -	: tuş (b. V, 5)
30. ilig	: alim (c. III, 2)	75. on	: u (B. 47)
31. irig	: dirig (a. I, 5)	76. or -	: ur (B. 48)
32. irk -	: dirig (a. I, 6)	77. orum	: gurun (a. II, 15)
33. isig	: izim (c. III, 5)	78. öğ	: um (c. III, 9)
34. iş	: uş (B. 52)	79. ökün	: gukin (a. II, 13)
35. işi	: şiş (a. V, 8)	80. öl -	: uş (b. V, 7)
"	: şiş (a. V, 8)	81. öleñ	: ulia (c. I, 4)
36. kaç -	: kaş (B. 15)	82. örgük	: urgu (B. 49)
37. kad	: ud (a. VII, 3; b. I, 15)	83. öz	: ur (b. IV, 8)
38. kapkacak	: kabkagag (B. 14)	84. sag 1	: zag (B. 29)
39. kal -	: mal (a. III, 1)	85. sag 2	: zag (B. 53)
40. kalın	: kalag (c. II, 4)	86. sagır	: sahar (B. 30)
41. kan	: mud (a. III, 7; b. II, 3)	87. san	: şid (b. II, 10)
42. karınça	: marun (a. III, 2)	88. sen	: zae (c. I, 2)
43. kaş	: maş (a. III, 3)	89. sig	: sig (B. 31)
44. kaşan -	: kaş (B. 16)	siga	: " " "
45. kaz -	: har (b. IV, 3)	90. sun -	: sud (b. II, 5)
46. kıl -	: kid (b. I, 7; B. 18)	"	: sum (B. 22)
47. kıl -	: ki (B. 17)	91. sürüg	: şurum (c. III, 8)
48. kır	: kiri (B. 19)	92. süz -	: sur (b. IV, 6)
49. kız -	: mir (a. III, 5; b. IV, 4)	93. tak -	: tah (B. 34)
50. kipi	: gim (B. 10)	94. teg -	: tag (B. 35)
51. ko -	: ku (B. 20)	"	: te(ga) (B. 35)
52. kom	: hum (B. 11)	95. temir	: tibira (B. 36)
53. kon	: vdu (a. VII, 4; b. II, 8)	96. teñri	: dingir (c. IV, 1; B. 5)
54. koru -	: kur (B. 22)	97. tm	: tin (B. 37)
"	: uru (a. VII, 10)	98. ti -	: di (B. 4)
55. keş -	: maş (a. III, 4)	99. toku - 1	: tuku (B. 39)
56. kögüz	: ubur (a. VII, 1; b. IV, 9; B. 43)	100. toku - 2	: tuku (B. 40)
57. kölige	: gişge (b. V, 3)	101. tol -	: du (B. 6)
		102. tök -	: dug (B. 7)

103. tör	: <i>dur</i> (B, 8)	133. yır	: <i>şir</i> (a. V, 7)
104. tu -	: (B. 38)	134. yış	: <i>giş</i> (a. II, 9)
105. tügün	: <i>tugdu</i> (b. II, 6)	135. yig	: <i>sig</i> (a. V, 21)
106. u	: <i>u</i> (B. 42)	136. yinçü	: <i>nunuz</i> (a. IV, 6; c. IV, 3).
107. ud	: <i>gud</i> (a. II, 12; b. I, 4)	137. yip	: <i>dib</i> (a. I, 2)
108. udı	: <i>udi</i> (b. I. 12; B. 45)	138. yir	: <i>tir</i> (a. I, 14)
109. ukuş	: <i>umuş</i> (b. III, 5)	139. yir -	: <i>dir</i> (a. I, 4)
110. ul	: <i>uş</i> (b. V, 6)	140. yirik	: <i>dirig</i> (a. I, 7)
111. us	: <i>uş</i> (B. 51)	141. yogun	: <i>digud</i> (a. I, 9; b. II, 1)
112. üz -	: <i>gur</i> 5 (a. II; b. IV, 2)	"	: <i>umun</i> (a. I, 9; b. I, 1)
113. yad -	: <i>nad</i> (a. IV, I; b. I, 9)	142. yol	: <i>sulu</i> (a. V, 5)
114. yag	: <i>dig</i> (a. I, 3)	143. yolug	: <i>dulum</i> (a. I, 10)
115. yag -	: <i>şeg</i> (a. V, 6)	144. yoz	: <i>şur</i> (a. V, 9)
116. yağı	: <i>zag</i> (a. V, 13)	145. yu -	: <i>tu</i> (a. I, 15)
117. yaka	: <i>zag</i> (a. V, 11)	146. yul	: <i>tul</i> (a. I, 16)
118. yal	: <i>zal</i> (a. I; c. III, 3)	147. yumru	: <i>dubur</i> (c. IV, 2)
119. yahğ	: <i>dilim</i> (a. I; c. III, 3)	148. yumuş	: <i>umuş</i> (B. 46)
120. yalın	: <i>zalag</i> (a. V, 13; c. II, 7)	149. yün	: <i>sig</i> (a. V, 3; c. II, 6)
121. yaña	: <i>nanga</i> (a. IV, 3)		
122. yap -	: <i>tab</i> (a. I, 11)		
123. yar -	: <i>dar</i> (a. I, 1)		
"	: <i>tar</i> (a. I, 13)		
124. yarı	: <i>dirra</i> (a. I, 8)		
125. yarım	: <i>şurim</i> (a. V, 10)		
126. yaruk	: <i>nurum</i> (a. IV, 7; c. III, 7)		
127. yat -	: <i>nad</i> (a. IV, 2)		
128. yaz -	: <i>sar</i> (a. V, 1; b. IV, 5)		
129. yıd	: <i>gid</i> (a. II; b. I, 3)		
130. yıdıg	: <i>iduga</i> (b. I, 5; B. 12)		
131. yığ -	: <i>niggig</i> (a. IV, 4)		
132. yıgın	: <i>nigin</i> (a. IV, 5)		
yılgin	: <i>bk. ilgin</i>		

MOGOLCA

1. daga -	: <i>tag</i> (B. 33)
"	: <i>tuku</i> (B. 41)
2. kada -	: <i>kad</i> (b. I, 6; B. 13)
3. köl	: <i>mulu</i> (a. III, 8)
4. kümün	: <i>umun</i> (a. VII, 6; b. III, 4)
5. öbür	: <i>ubur</i> (a. VII, 1; b. IV, 9; B. 43)
6. örö	: <i>ur</i> (b. IV, 8)
7. urı	: <i>uri</i> (B. 50)

AKADÇA

1. nurum	(a. IV, 7; c. III, 7)
2. un	(c. III, 9)

III

Malzemenin Tartışılması

Metod ve Yorum

1. Sümercenin fonemlerinin ifadesi hakkında :

Sümercenin fonetiği, tamamı ile başka karakterde sistemlere sahip, birtakım Sami dillerinin aracılığı ile tespit edilmiştir. Bu bakımdan fonemleri, onları ifade için aracı dillerde kullanılan benzer seslerin ardında saklıdır ve âdeta, bir buzlu camın arkasındaki eşya gibi, bulanık veya dumanlı bir niteliktedir. Sümerce kelimelerin okunuşunda $a \sim e$, $e \sim i$; $b \sim p$, $d \sim t$, $g \sim k$; $b \sim m$, $m \sim n$, $z \sim s \sim \text{ş}$ gibi alternant değerlerin başlıca sebebi budur. Çoğu, sunduğum malzeme içinde yer alan şu örnekler, bu durumu açıklamaya yeter : $ab \sim eb \sim ib \sim e$ 'ev', $tag \sim te(ga)$ 'değmek', $dar \sim tar$ 'yarmak' $\text{şiş} \sim \text{şiş} \sim \text{şeş}$ 'asil bir hanım, hanımefendi', $sar \sim \text{şar}$ 'yazmak', $sur \sim \text{şur}$ 'yoz', $azag \sim asig \sim \text{aşig}$ 'hastalık' demonu' : $gurun \sim kurun$ 'meyve'; $dilib \sim dilim$ 'yele'

Bu sebeple, karşılaştırmalarda verdiğim 'denklik formülleri'nde archiphoneme'ler kullandım. Tek bir ses değeri için karışıklık olarak iki muhtemel değer varlığını : $A = a, e$; $D = d, t$; $K = k, g$ şeklinde gösterdim. Eğer bir grup fonem, iki ayrı fonemi temsil ediyorsa, o zaman ben de iki ayrı işaret kullanmayı tercih ettim : $S = s, z, \text{ş}$; $\text{Ş} = \text{ş}, s, z$.

Başvurduğum bu yol, halen Sümercenin kendi içindeki ihtimalleri belirtmek maksadı ile Sümerologlar tarafından da kullanılmaktadır.

2. Ses Denklikleri Hakkında :

John Dyneley Prince, *Materials for a Sumerian Lexicon*; James B. Nies, *Ur Dynasty Tablets*; Falkenstein, *Das Sumerische* adlı eserinde, başka herhangi bir dilin belli bir kesitinde 'şaşırtıcı' olarak tavsif edilebilecek pek çok (Sümerce) fonetik değişmeyi, örnekleri ile gösterirler. Fakat söz konusu fonetik değişmelerden hangilerinin, yine bu eserlerde verilen devir veya, Emesal hariç, şivelerden hangi biri için karakteristik olduğuna dair hiçbir işaret yoktur. Halbuki bazıları listemizde de yer alan bu alternant şekiller karşılaştırmalarımın ve tespit ettiğim denkliklerin Sümerce içinden gelen devir ve şivelere bağlı delilleridir :

$dugud$ ve $umun$ 'yoğun' (a. I; b. III; b. II), $agar$ 'kurşun' ve $gamar$ 'ağır', gur ve ur 'ormak = biçmek' (a. II; bl III); mal ve gal 'kalmak' (a. III), mae ve men 'ben' (cl I), $muşen$ ve $uşan$ 'kuş' (a. VII; c. III, 6) sud ve sum , 'sunmak, uzatmak' (b. III), ud ve kid 'gün, yüneş' (b. III; a. VII); uru ve kur 'korumak' (a. VII).

3. Karşılaşmada Türk dilini temsil eden kesit (= taban) hakkında :

Karşılaştırmalar için Eski Türkçe, daha doğrusu Eski Doğu Türkçesini seçtim. Bunun sebepleri şöyle sıralanabilir : Malzeme eskiliği ve bolluğu

(Altay dillerinin en eski yazılı vesikası **çoyrın** (687-692) bu kola aittir); Çuvaşça hariç, yaşayan bütün Türk lehçe, şive ve ağızlarına yakın ilgisi; karakteristik özelliklerinin net bir şekilde bilinmesi.

Buna karşı, **Batı Türkçesi** bu gün yalnız Çuvaşça ile temsil edilmektedir. Metinleri azdır ve **Orta Türkçe Devresi**'ne rastlar (Volga Bulgar mezar taşları); daha eski devre için Tuna Bulgar kitabeleri ve kırıntı halindeki malzeme yetersizdir.

Eski Doğu Türkçesi ile **Eski Batı Türkçesi**'nin karakteristik özellikleri şunlardır :

Eski Batı Türkçesi'nde kelime başındaki **d, n, c, s, y** ünsüzlerine karşılık **Eski Doğu Türkçesi**'nde sadece **y** ve birkaç kelime **n** bulunur. **Eski Doğu Türkçesi**'nde kök ünlüsünden sonra Köktürkçede **b/**, Uygurcada **v/**; **d/**; aynı yerde veya kelime sonunda **l/**, **ş/**, **ç/**, **r/**, **z/**, **η/**, **ñ/** bulunur. Bunlarakarsılık **Eski Batı Türkçesi**'nde **v/**, **l/** (bazen **lç/**), **r/** vardır. **d/** nin durumu için kesin örnek yoktur. Bununla birlikte daha sonraki devirlerde **d/**, **r/** ile karşılaşılıyor; **ñ/** ve **η/**, için de durum belirli değildir. **Eski Doğu Türkçesi**'ndeki bazı kelime kökü **a**'ları **Eski Batı Türkçesi**'nde **i** ile karşılanmaktadır.

Aslında, bu şemada **Eski Türkçedeki** **oy, oY** olarak gösterilmeli idi. Çünkü bu ses, sadece Köktürkçe ve Uygurcadaki durumu aksettirmektedir. Bu iki şive, daha başka **Eski Türkçe** şiveleri ile birlikte yaşamış olmalıdır. Mahmud Kâşgarî, Oğuzların kelime başındaki **y**'nin yerine **e** kullandığını kaydettiği gibi, **Orta Türkçenin** başında **y** yerine **ç** kullanıldığına dair **Oğuz Kagan Destanı** tanıklık etmektedir. Bundan başka, bu gün Yakutça ve Çuvaşçada kelime başı **y**'leri **s** ve **s'** ile; **Altay (Oyratça)**'da **d'**, **Kazakçada j**, başta **Kırızca** olmak üzere birçok şivede **c**, **Tuva ve Hakasçada ç**, **Balkarcada dz** ile karşılaşılır. Güney Sibirya bölgesinde **Altay, Tuva, Hakas şivelerinde** kelime başı **on** lerinin de varlığı bilinmektedir **oy**, genel olarak **İdil - Ural şiveleri** ile **Doğudan Batıya** en Güneydeki Türk lehçe ve şivelerine aittir. Ayrıca bazı ağızlarda, bu sayılanların dışında, başka sesler de bulunuyor.

Son 1250 yılda Türk dilinin geçirdiği fonetik gelişmeleri iki kelime ile açıklayabiliriz : **Ötümlüleşme, Sızıcılışma**. Bunlardan birincisi kelime başı ötümsüz patlayıcılardan **t, k**'yi ve kelime içindeki **p, t, k, ç**'yi ilgilendirir. Kelime sonu **g**'leri genellikle **Doğu Türkçesinde k**'leşmeye temayül gösterir. Yine aynı şekilde **d**'lerin de **t**'leştiğine dair örneklerimiz vardır. İster bir ünsüzden önceki ilk hece sonunda, ister kelime sonunda olsun, çok hecelilere has bu özellik dışında, **ötümlüleşme**, bütün Türk lehçe, şive ve ağızlarında umumî bir temayüldür. Oğuz grubunda bu, en ileri şekilde tezahür eder.

Sızıcılışma (buna **süreklileşme** de denilebilir) **Eski Türkçe** içinde başlayarak bütün Türk lehçe, şive ve ağızlarına hâkim olmuştur: **b/ > v, z/ < d/ > /y, g > ğ, n < n > ny, yn, y**. Buna rağmen meselâ **Altay (Oyrat) şivesindeki** **od**'nin,

Kırgızcadaki **•c**'nin, Hakasçadaki ve Tuvacadaki **•ç**'nin, Altay, Hakas, Tuvadaki **•n**'nin ... **•y**'den geldiğini düşünmek, hem bu sızıcılaşma temayülüne, hem de lengüistik bilgisine ters düşer. Bence, Eski Türkçenin başlarında **•y**'nin yanında bir de **•d** ve ondan gelişen **•c** ve **•n** vardı. Ayrıca normal **•s** yanında **•s**'de bulunuyordu. Gerçekte **•d**, bu seslerin çoğuna kaynaklık edebilir; fakat **•y** edemez. Böyle bir tasavvur için, sadece Eski Batı Türkçesi kelime başı ünsüzlerinin tesbit edilmiş varlığı yeter bir sebeptir.

4. Karşılaştırmalarda kullanılan metod hakkında :

Bu çeşit bir karşılaştırmada ileri sürülen ilk düşünce, benzerliklerin tesadüfi olup olmadığıdır. Böyle bir düşünce, tesadüflerin matematik sınırının ne olduğunu veya olabileceğini hesaplamayı gerektirir : Türk ve Sümer dillerinin beşer bin kelimeye sahip olduğunu farz edelim. Bu takdirde Sümerce ve Türkçede, en ideal şartlarda, fonetikçe benzer bir çift için, manaca da benzerlik şansı $1:5000 \times 5000 = 1:25\ 000\ 000$ 'dur. Böyle ikinci bir çift için, öncekinin yarısı, üçüncü bir çift için, ikincinin, dördüncü bir çift için, üçüncünün yarısı kadar bir şans vardır. Bu şans :

5. çift için $1 : 24 \times 25 \times 10^6 = 1 : 400 \times 10^6$
 10. çift için $1 : 29 \times 25 \times 10^6 = 1 : 12\ 800 \times 10^6$
 15. çift için $1 : 214 \times 25 \times 10^6 = 1 : 409\ 600 \times 10^6$ 'dur.

Eğer bu rakamlarda her ünite onda bir milimetreyi göstermiş olsa idi, 10. çiftte elde edilen rakam 1280 kilometreye denk gelecekti. Bu aşağı yukarı İzmir - Erzurum arasındaki mesafe demektir. Buna göre, Sümerce ile Türkçede fonetik ve semantikçe benzer tesadüfi on çift kelime bulmak şansı, İzmir - Erzurum mesafesinde, onda bir milimetre ne ise o kadardır. 15. çiftte, bu mesafe aynı ölçülerle 40900 Km., yani dünyanın ekvatordaki çevresinden bir miktar fazla olur. Şu halde, 15. benzer çiftin tesadüfen ortaya çıkması ihtimali, uzunluğu dünyanın çevresine eşit bir mesafede onda bir milimetre ne ifade ediyorsa, onu ifade eder. Bu sebeple, birbiriyle hiç ilgisi bulunmayan dünya dillerinde, tesadüfi kelime uygunlukları bir mucize kabulindedir ve örnekleri bir elin beş parmağını geçmez.

Bu konuda yapılan araştırmalarda, iki dil arasında, tarihi bir münasebeti ispatlamaya yetecek en az sayıdaki benzer çiftin kaç olması gerektiği tespit edilmiştir. KVK (= ünsüz + ünlü + ünsüz) tipli olmak şartı ile, Cowan'a göre, böyle yalnız üç çift, Greenberg'e göre, yalnız üç - dört, ampirik bir metod kullanan Bendere göre, benzerlik sınırlarını tayin eden şartların gevşeklik veya sıkılığına bağlı olarak, yalnız ikiden yediye kadar çift tarihi bir münasebeti ispatlar. Şu halde, sunduğum 165 çiftte 'tesadüfi benzerlik' atfetmek, matematik bakımından mümkün değildir. Üstelik buradaki kelimelerin birçoğunda 'benzerlik' ve 'uygunluk' sözlerinin gerçeğin yanında çok hafif kaldığına da işaret etmeliyim.

Dünyanın bütün dillerinde, 'karşılaştırmalı tarihî lingüistik' (**historical comparative linguistic**) için en güvenilir metod olarak yalnız ve sadece 'düzenli ses denklikleri'ne (*regular sound correspondences*) itibar edilir. Verdiğim karşılaştırmalarda kullandığım ölçü (**criterion**) de budur.

Metod bakımından önemli olan özelliklerden biri 'mana yığılması'dır. Tarihî gelişme içinde şekilde birleşen, birbirinden farklı fonetik yapıdaki kelimelerin her birinin manası fonetikçe tek şekle inmiş kelimedede birleşir. Bunun için, vakti ile Türk dilinden birtakım örnekler vermiştim. Bunlardan biri **ilik** kelimesidir :

1. ilgük	'dügme deliği'		
2. elik	'bir tür geyik'	> ilik	1. düğme deliği 2. bir tür geyik
3. yilik	'kemiğin içindeki pıhtımsı madde'		3. kemiğin içindeki pıhtımsı madde

Benzeri örnekler Sümercede de bulunmaktadır. Eğer kullanılan metod doğru sonuç vermişse, bir şeklin sadece kendisi değil, o şekle ait farklı manaların da doğrulanması gerekir. Meselâ **sig** kelimesinin karşılığı olan manalardan dördü bu araştırmadaki misallerle doğrulanmaktadır : **sig** 'sığ', **sig** 'yig', **sig** 'yün = yün'; **sig** 'tüg' (Bu kelimenin bu araştırmaya almadığım üç manası daha vardır. İleride onların da doğrulandığını göstereceğim); **ud** (1). 'zaman' (2.) 'gün, güneş' (3.) 'fırtına'. **ud** (1) : öd 'zaman, **ud** (2) : **kün** 'gün, güneş', **ud** (3); **kad** 'fırtına'; **tuku** (1) (kumaş) dokumak', (2) 'döğmek, vurmak' (3) 'takip etmek' **tuku** (1) : **toku** - (kumaş) dokumak', **tuku** (2) : **toku** - 'döğmek, vurmak', **tuku** (3) : **daga** - 'takib etmek'. Malzeme içinde bunların başka örnekleri de var.

Tesadüfe atfedilmesi çok daha zor uygunluklar, birbirleri ile ilgili iki kelimenin her iki dilde aynı mana ile mevcudiyetidir :

u 'uyku'	: u 'uyku',	udi 'uyumak'	: udi - 'uyumak'
uş 'us'	: us 'us',	umuş 'idrak'	: ukuş 'idrak'
uş 'iş'	: iş 'iş',	umuş 'iş'	: yumuş 'vazife, iş'
un 'gün, halk'	: kün 'gün, halk',	umun 'kümün, halk',	: kümün 'halk'

Fakat en zoru, hatta tesadüf bakımından imkânsız her biri her iki dilde de aynı manada olan iki ayrı kelimededen yapılmış yeni bir kelimenin aynı sıra ile ve aynı manada tesbitidir :

kabkagag 'kap kacak' (<**kab**+**kagag**) : **kapkacak** 'kap kacak' (<**kap**+**kacak**
nig name 'her şey' (<**nig**+**name**) : **neñneme** 'her şey' (<**neñ**+**neme**)
uşub 'kuş yuvası' (<**uş**, 'kuş+**eb** 'ev') : ***kuş eb** (<**kuş**+**eb**)

5. Karşılaştırmada Ana Altayca ihya edilmiş (reconstructed) kelimeler yerine niçin Eski Türkçe kelimeler kullanıldığı hakkında :

Ethnocentrism ile suçlanmamak için bu sorguyu cevaplandırmak lüzumunu dissettim. Bunun başlıca üç sebebi var : Birincisi, Altay dili konusunun

bir teori olduğu gerçeğidir. Bir teörinin başka bir teoriyi ispatlamak için en iyi yol olduğunu sanmıyorum. Zaten ben bu çalışmaya, önceden kararlaştırılmış bir davayı ispat için değil, bu iki dil arasında bir ilginin bulunup bulunmadığını incelemek için başlamıştım. İkincisi, Altay dilleri içinde en eski malzemeye sahip olan dilin Türk Dili oluşudur. Türk Dilinin geniş bir alana yayılışı, birçok lehçe ve şivelere ayrılışı onu, kendi içinde kontrol bakımından, karşılaştırmak konusunda en uygun dil kılar. Malzemesi Türk Dilindeki ile yaşıt denecek kadar eski, Japonca bu özelliklere sahip olmadığı gibi, Altay Dili'nin en yeni üyesidir. Üstelik ben bu dili bilmiyorum. Üçüncüsü, basit bir matematik kuralıdır. Eğer A, B'ye ve B, C'ye eşitse, bu $A = C$ demektir. Bu sebeple, Sümerce, Türkçe, Ana Altayca üçlüsünde, ille Ana Altayca ile Sümerce'yi karşılaştırmak gerekmez. Çünkü Türkçe - Ana Altayca ilgisi ve bu ilginin unsurları zaten bilinmektedir.

6. Tespit edilen bu 165 kelimenin Sümerce ile olan ilgisinin mahiyeti hakkında :

Acaba bu kelimeler ne ifade eder? Bunun cevabını, 1940'larda Landsberger'in Sümercenin kelime yapıları hakkındaki bir araştırmasında kullandığı metoda dayanarak verebiliriz. Bu araştırmaya göre, Sümerce kelimeler, eğer birden çok heceli iseler **compound** 'birleşik' yapılardır. Her biri müstakil bir manada olan iki kelime belli bir sıra ile yan yana getirildiklerinde bir bütün olarak, kendisini teşkil eden **component** 'üye' kelimelerin manalarından farklı yeni bir mana ifade eder. Böylece yeni bir kelime doğmuş olur. Meselâ : **ur** 'köpek' **bara** 'kır, açık arazi', **mah** 'büyük', **lu** 'adam', **gal** 'büyük' kelimelerinden **urbara** 'kurt', **urmah** 'arşlan', **lugal** 'hükümdar' **compound** ları üretilir. Bu tür kelimelerde mananın yükü ilk **component**'tedir. İkinci **component** birinciyi niteler : 'köpek + kır', 'köpek + büyük', 'adam + büyük' bunu açıkça ifade etmektedir. Bununla beraber, Sümercedeki çok heceli kelimelerin hepsi de bu özelliği taşımaz. Bazı kelimelerde, bir kök ve onun ardınca gelen bir veya daha çok ek hemen tespit edilebilir. Öyle ise, bu kelimeler yapı bakımından, çok heceli Sümerce kelimelerin karakterinden ayrırlar. Landsberger, bu iki farklı tipteki kelimelerin her ikisinin de Sümerceye ait olabileceği ihtimalini düşünmüş müdür, bilmiyorum. Fakat ikinci tipin Sümerceye yabancı bir **substrat** 'alt tabakaya' ait olduğunu, bu tabakayı temsil eden kavmin, birçok Sümerce kültür kelimesinin asıl sahibi bulunduğunu ve meselâ kıymetli taşlara, madenlere ait kelimelerin, bu kavmin dağlık bir bölgede yaşamış olmasını gerektirdiğini ifade ediyor. Sonra da, **kök + ek** tipli kelimelerin iki türde olmasına dayanarak, bunlardan birincisine **Proto Euphrates** (Proto Fırat), ikincisine de **Proto Tigris** (Proto Dicle) adlarını veriyor. Temelini **morfoloji** ve **semantik**'in oluşturduğu bu metod, başkaları tarafından da kullanılmıştır. (Meselâ, Finlandiyalı Sümerolog Salonen).

Karşılaştırma listemizde bulunan ve aynı ses kanunlarına bağlı olan kelimeler arasında, birden çok heceliler de vardır ve bunların birkaçı dışında hepsi, kök + ek tipindedir. Şu halde, bu kelimeler Sümerce olamazlar. Yani oraya başka bir dilden girmişlerdir.

7. Sümerceye bu kelimeleri veren dil Ana Altayca mıdır? sorusu hakkında :
İlgileri bakımından 1. ve 5. sorulara ve cevaplarına bkz.

Bu soruyu cevaplandırmanın biricik yolu, elimizdeki karşılaştırma listesindeki kelimelerde, Ana Altayca'ya ait karakteristik fonetik özelliklerin bulunup bulunmadığını, morfolojik özelliklerin böyle bir hüküm için yeterli olup olmadığını ve leksik kompozisyonda üye dillerin (Türk, Moğol, Tunguz, Kore, Japon) ortaklaşa pay alıp almadığını (5) ve eğer bu belli bir 'dağılım' (distribution) içinde tezahür ediyorsa (yani 2-3, 3-2, 1-2-2, 4-1 vb. şeklinde ise), o zaman, bunların (yani her ünitenin hangi üyeleri temsil ettiğini) tespitten ibarettir. Bununla birlikte, böyle bir çalışma sırasında, Ana Altay Dili'nin 'ihya edilmiş' (reconstructed) bir dil olduğu gerçeğinin unutulmaması gerektiği daima göz önünde bulundurulmalıdır. Çünkü bu türden her reconstruction'da kaçınılması mümkün olmayan ve 'sistemin kendisinden gelen hatalar' (inherent errors) gizlidir.

Ana Altaycanın ihya edilmiş fonemleri şunlardır :

kelime başı ünsüzleri : *p, *t, *k; *b, *d, *g; *ç, *c; *s, *y; *m, *n, *η
 ünlüleri arası ünsüzler : *p, *t, *k; *b, *d, *g; *ç, *c; *s, *y; *m, *n, *ñ, *η,
 *l₁, *l₂, *r₁, *r₂
 ünlüleri : *a, *e, *e; *ı, *i; *o, *ö; *u, *ü (+ fonemik uzunluk)

Listedeki kelimelerde mevcut fonemler :

kelime başı ünsüzleri : (p), t, k; b, d, g; s, z, ş; h, m, n, *η, (l)
 ünlüleri arası ve kelime sonu : p, t, k; b, d, g; s, z, ş, h, m, n, *η, l, r
 ünlüleri : a, e, i, u, (*ö)

Sümercedeki bu yabancı kelimelerin kaynağının Ana Altayca olup olmadığını tespit hususunda, bu fonemlerden şöyle faydalanabiliriz : Eğer Ana Altayca kelime başı ünsüzleri, bu yabancı asıllı kelimelerin başındaki ünsüzlerin aynı ise, o zaman sadece, Ana Altaycanın bu kelimelere kaynak olmuş olması ihtimalinin mevcudiyeti ispatlanmış olur; yoksa bu aynılık, iki dilin de aynı dil olduğunu ispatlamaya yetmez. Fakat bunun için bile, Ana Altayca kelime başı ünsüzlerinin hepsinin bu alıntı kelimelerde aynen bulunması mecburiyeti vardır. Çünkü Ana Altay kelime başı ünsüzlerinin her biri, en azından bir üye dilde mevcuttur. Bunlardan tek bir ünsüzün noksan olması, ancak, geriye kalanların hangi üyelere gelmiş bulunabileceklerini belirlemekte bir vasıta olarak kullanılabilir, o da, eğer gerçekten bu iki seri ünsüzün tarihî ilgisi ispatlanmışsa. Şimdi kelime başı ünsüzlerini bu prensiplere göre karşılaştırabiliriz :

Ünsüzlerden **p, t, k; b, d, g; s; m, n** her iki seride de var. **ç, c; ñ, y** Ana Altaycada var öbüründe yok. Buna karşı, **z, ş, h, l, *η** ikincide var, Ana Altaycada yok. Bununla birlikte, aracı dillerin Altayca fonemleri ifadedeki sınırlılığı dolayısı ile, **ş** aynı zamanda **ç**'yi, **z**, aynı zamanda **c**'yi, **n**, aynı zamanda **ñ**'yi temsil etmiş bulunabilir (substitution). Bunun gibi, aracı dilin fonetik kadrosunda **y** bulunmadığından, bu sesin gösterilmediğini tasavvur mümkündür. Alıntı kelimelerdeki **h**'yi da **k**'nın bir variantı olarak düşünebiliriz. Fakat aynı serideki kelime başı **l**'leri için hiçbir izahta bulunamayız. O halde, bu ilk karşılaştırma ne böyle bir ihtimalin varlığını, ne de yokluğunu ispatlayacak güçtedir. İkincisi ise, çok önemli bir karakteristik özellik (characteristic feature) taşıyor. Çünkü alıntı kelimelerin, ünlüler arası ve kelime sonu ünsüzleri içinde **z** ve **ş** de bulunmaktadır. Bu sesler Ana Altaycada yoktur.

Sümercede yalnız 4 (bazılarına göre *ö ile birlikte 5), buna karşı, Ana Altaycada 9 (uzunlukla birlikte *18) ünlü vardır. Aşıkâr olarak, bu dilin okunuşunda aracılık eden Samî dillerin ünlü bakımından fakir bir kadroya sahip bulunuşunun Sümerce ünlü sayısının azlığında önemli payı vardır. Belki, karşılaştırma yolu ile ileride, bu ünlüler keşif ve ihya edilebilir. Fakat şimdiki halde cevap aradığımız soru için bize fayda sağlayamaz.

Sümercedeki bu yabancı kelimeler birtakım morfemler ihtiva ediyorsa da, bunlar üye Altay dillerinin herhangi birine ait olabilir. Çünkü ayırt edici özellik taşımamaktadırlar. Bununla birlikte, birinci şahıs (teklik) zamirinin *mae ~ men* şekilleri ile, ikinci şahıs (teklik) zamiri *zae* bu duruma istisna teşkil ediyor. Bu üç şekil, önemli bir özelliği açığa vurmaktadır : Ana Altaycada, teklik birinci ve ikinci şahıs zamiri eksiksizdir; halbuki bunlar, Sümercede ekli olarak geçiyor. Eğer bu ekler, bu kelimelerin kendi yapılarına aitse, o zaman söz konusu alıntıların Ana Altaycadan gelmiş olması ihtimalini ortadan kaldırır.

Listedeki malzemenin leksik analizi, bize onun kaynağı hakkında en kuvvetli delilleri vermektedir. Şayet bu yabancı kelimeler Ana Altaycadan gelmiş olsalardı, hepsi de bir ve aynı zamanda bütün üye dillere ait bulunacaktı. Aşağıda açıklayacağım üzere, durum böyle değildir. Demek oluyor ki, fonetik, morfolojik ve leksik criteria, kaynağın Ana Altayca olamayacağı sonucunda birleşmektedir.

Daha önce, ayrıntılı bir şekilde verdiğim sebeplerle, karşılaştırmalarda hareket noktası olarak Türk dilini seçmiştim. Ana Altaycadan, basamaklar halinde kopan diğer üye dillerin birbirleri ve Türk dili ile ilgileri düzenli ses denklikleri ile tespit edilmiş bulunduğundan, şimdi Sümercedeki bu alıntı kelimelerin hangi Altay dili veya dillerinden kaynaklandığını tespit işine girişebiliriz.

8. Sümerce listedeki yabancı kelimelere, Türk dilinin kaynaklık etmiş olup olmayacağı hakkında :

Bu sorunun cevabı için bir öncekiindeki metodu aynen burada da kullanacağım. Sümercedeki alıntı kelimelerin Fonetik analizi, bunlarda ünlüler arası veya kelime sonunda l/,●, r/,●, z/,●, ş/,●'nin varlığını göstermektedir. Altay dilleri içinde bu dört foneme aynı zamanda sahip olan tek dil Türk dilidir.

Morfoloji bakımından, birinci ve ikinci şahıs zamirlerinde, yalnız halde teklik için n, çokluk için z (Çuvaşçada r) kullanan biricik Altay dili, Türk dilidir. Öbürlerinde n ancak ekleşmede ortaya çıkar.

Malzemede, aynı kelimenin farklı fonetik şekillerle tekrarından ibaret olan 9 u dışında, 156 kelime bulunmaktadır. Bunlardan dilim, nurum, ubur, um, ur, aynı hakla, iki ayrı yerde gösterilmiştir. 149 kelime Türk dili asıllı, kalan 2 kelime, daha çok Moğolcaya ait olduğu sanılan küçük bir gruptur. Şu halde, malzemenin 4.5 % u Moğol, 95.5 % u Türk dilini temsil etmektedir.

Son bir kontrol mekanizması olarak ana gruptaki kelimelerin diğer Altay dillerinde 'kökdeşleri' (cognates) bulunup bulunmadığını araştırmayı deneyebiliriz. Çünkü, aynı kanunlara bağlı olacaklarından Sümerce listedeki kelimelerin kaynağının Türk dili değil, bu kökdeşlere sahip diğer Altay dilleri olduğu düşünülebilir. Tespit edebildiğim kökdeşler şunlardır :

- Tk. as - : M. asa - (VGr. ASp. 65, 95, 121, 145; IAL 201)
 Tk. eke : Tng. eke (VGr. A.Sp. 55, 103, 128, 157; IAL 200)
 Tk. iş : M. üyle : Tng. ule (VGr. Asp. 140, 158)
 Tk. kaz - : M. karu : Tng. karka - : Kor. kalk - : Jp. kaku (ADT, 39)
 Tk. kıl - : Jp. kir (ADL 58)
 Tk. kıl - : M. ki - : Tng. ke - : (VGASp. 19, 114)
 Tk. kon : M. konin (VGr Asp. 10)
 Tk. koş - : M. koli - : Jp. kosu (VGr ASp. 18, 134, 138; ADT, 39)
 Tk. köküz : M. kökün : Tng. huhun (VGr ASp. 132)
 Tk. küre - : M. küre - : Kor. kilik - (VGr Asp. 19)
 Tk. ol - : M. olbog (VGr ASp. 142)
 Tk. öl - : M. ölös, ölobür (VGr ASp. 107, 125)
 Tk. öz : Ml örö : Tng. ur : Jp. ore (VGr. ASp. 109, 126, 157; IAL 202)
 Tk. sag : Ml sayin (VGR ASp. 29, 61, 137)
 Tk. sun - : M. sunu - : Tng. sunğı - (VGr ASp. 30, 10, 84, 102)
 Tk. tın : M. çinar (VGr ASp. 15, 69, 115, 156)
 Tk. üz - : M. ürü -, hürü : Tng. furu - : Kor. phul (VGR ASp. 12, 111, 132)
 Tk. yagı : M. dayisun (Lessing, 222)
 Tk. yahg : M. del : Tng. delin (VGR ASp. 15; IAL, 203)
 yele

- Tk. yol : M. col (VGr ASp. 15, 99)
 Tk. yolug : M. doli - VGr. ASp. 15, 134)
 Buna nelki Tk. yagu - ile karşılanabilecek
 M. daga : Tng. daga : Jp. tagai (ni) (ADT, 40) ilave edilebilir.

Garip bir şekilde, listedeki Moğolca kada -, köl, kümün, öbür, uri kelimelerinin başka Altay dillerinde kökdeşleri görülüyor. Türkçe kelimeler indeksinde mevcut kelimelerden yalnız 22 sinin kökdeşleri vardır. Bunlardan 22'sinin Moğol, 11'inin Tunguz, 6'sının Japon, 3'ünün de Korecede karşılıkları bulunuyor. Bu grubu da diğer Altay dillerinden gelmiş sayarsak yukarıdaki kelimelerden köl ve öbür hariç 4 kelime daha Moğolcaya eklenecektir. Böylece toplam Moğolca kelime sayısı 26'ya çıkacaktır. Kökdeşleri bulunan kelimelerin malzemedeki payı 14 %; Moğolca kelimelerin toplamının malzeme içindeki payı 16.6 %, Tunguzcanın 7%, Japoncanın 3.8 %, Korecenin 1.9 %'dur.

İster her dilden birer miktar, ister yalnız birinden tamamı gelsin, kökdeşleri bulunan bu kelimelerin malzeme içindeki miktarı değişmeden 22 kalacaktır. Çünkü Sümercedeki alıntılar indeksinde karşılıkları bu türden, sadece 22 kelime vardır.

Buna göre, Türk dilinin kendi hazinesinden gelen kelimelerin nisbeti en az 83.4 %, ayrı ayrı diller dikkate alınrsa, sırası ile Tunguzcaya karşı 93 %, Japoncaya karşı 96.2 %, Koreceye karşı 98.1 % olarak gittikçe yükselecektir. (Birincisi dışında, bu rakamlardan, Moğolcanın kendi hazinesinden gelen 5 kelimenin yüzdesi 3.2'yi çıkarmak gerekir) Şimdi sorabiliriz : Malzemesinde en az 83.4 % Türkçe kelime olan dil, Türk dilinden başka hangi Altay dili olabilir? Bunun cevabı açıktır : Türk dilinden başka hiçbir.

Yaptığım bu karşılaştırmalar, Sümercede tespit edilen alıntı kelimelerin kaynağının, fonetik,- teferruata inmemek maksadı ile bir kısmını vermediğim - morfolojik ve leksik ölçülere göre, tek bir Altay dili olabileceğini gösteriyor : Türk dili. Buna, öyle olduğuna inanmamakla birlikte, malzemedeki payı 1/20 nispetinden az olmak şartı ile, Moğol dilinin de katılmış bulunduğu ihtimalini kabul edebiliriz.

9. Türk dilinden geldiği anlaşılan bu kelimelerin, onun hangi devresine ait bulunduğu sorusu hakkında :

Malzeme içinde kök ünlüsünden sonra hem l hem ş, hem r hem de z'nin varlığı bu konuda faydalanabileceğimiz en önemli fonetik özelliktir. Türk dilinin bütün bu seslere aynı zamanda sahip olan koluna Eski Doğu Türkçesi diyoruz. Fakat bu kolun temsilcileri olan Köktürkçe ve Uygurca'nın kelime başı ünsüzleri arasında d, n, s, c yoktu. Bunların yerine sadece y kullanılmakta idi. Öbür yandan, yaşayan şive ve lehçelerden, Orta Türkçe Devresi'ne ait kayıtlardan ve Eski Batı Türkçesi kalıntılardan, Eski Doğu

Türkçesi'nin daha eski bir devirde **y, d, n, s, c**'ye sahip olması gerektiğini anlıyoruz. Bu devreye **Ana Doğu Türkçesi** denilmektedir. Sümercedeki alıntılar Türk dilinin işte bu devresine ait olmalıdır. Çünkü bu alıntılarda **D, n, S, z** (ve gösterilmeyen kelime başı **y**'si yerine **ø**), **l/, ş/, r/, z/**, aynı zamanda yer alıyor. Ayrıca, bu kelimelerde - bazıları garip bir **anachronism**'le - birtakım alternant şekiller bulunuyor :

- gur**₅ 'zurschneiden, abtrennen' (D. 54) : **üz** - 'kesmek, koparmak'
guz 1. zerreißen, zerschneiden' (D. 52) : **üz** - kesmek, koparmak'
 2. 'abschneiden'
 3. 'zerbrechen'
izkim 'Zeichen, Vorzeichen' (D 133). sign, : **ırk** 'kâhinlik. fal' (DZT. I, 42)
 omen' (G. 369) ~ **gizkim**
uz₄ 'Ganz' (D. 105) : **kaz** 'kaz' (DLT, I, 100) krş.
 (Çuv. **hur**, Tng. **garu**, **gare**,
 Kor. **kari**, Jp. **kari** ADT. 39

Bu iki şekilde açıklanabilir. Ya bu **r ~ z**, bir **Ana Doğu, Ana Batı** kollarının Sümerceye aynı zamanda kelime vermesinden veya **r ~ z**'nin henüz başlamasından ileri gelmektedir. Aynı karışıklık **l ~ ş**'de de var. Sebebi ne olursa olsun, bu ödünçlemelerin **Ana Türkçe**'nin henüz ikiye ayrıldığı ve biri **Ana Doğu Türkçesi**, öbürü **Ana Batı Türkçesi** kollarının meydana geldiği zamana rastladığıdır. İleride malzemenin bütününe verdiğimde hem bu konuyu hem de **Ana Altayca**'daki ***p**'ye döneceğim. (Özellikle bu sonuncusu için, Gürer Gülsevin'in Halaçça **.h**, Çuvaşça **•s'**, **•y**, **•v** ve **Ana Altayca *p** hakkındaki araştırmasının yayımlanmasını bekliyorum.) Çünkü Sümerce alıntılardaki **•g**'yi bu ***p** ile ilgili görmekteyim.

10. Ana Doğu Türkçesine ait bu kelimelerin Sümerceye nerede girmiş olabileceği hakkında :

Önemli bir kısmı Sümerceye yabancı bir karakter taşımaları dolayısı ile Landsberger'in tespit ettiği alıntı kelimelerden oluşan bu malzeme, onun **Proto Euphrates, Proto Tigris** diye adlandırdığı dillere bağlanıyor. Landsberger'in bu isimlerle işaret ettiği saha Fırat ve Dicle havzasıdır. Ayrıca **Emesal** hakkındaki açıklamaları da aynı bölgeyi gösterir. Şu halde **Türkler** daha **m. ö. en az 3500'lerde** bu **güncü Türkiye'nin doğusunda** oturuyorlardı. ve **dilleri, Sümerlerle iç içe** (muhtemelen **superstratum - substratum**) **yaşarken**, henüz iki kola ayrılmıştı.

IV

Sonuç

Bu araştırmadan şu sonuçlar ortaya çıkmaktadır :

1. Sümerce ve Türkçe çok daha eski bir devirde birbiri ile akraba olmuş olabilir veya olmayabilir. Bu konu bizi burada ilgilendirmiyor. Fakat Sü-

merlerle Türkler arasında dil bakımından tarihi bir ilgi bulunduğu hususu bu 168 kelime ve gerekli açıklamalarla ispatlanmıştır.

2. Türklerin en az m. ö 3500'lerde Türkiye'nin doğu bölgesinde bulunduğu tespit edilmiştir. Bunun kuzey, doğu ve batı sınırlarının ne olduğunu başka bir araştırmamda açıklayacağım.

3. Türk dilinin zamanımızdan 5500 yıl önce müstakil ve iki kollu bir dil olarak varlığı ispatlanmıştır. Eğer doğuistan, Sümerlerle temasa geldikleri zamana kadarki **çözülme hızı** sabit ise, **İlk Türkçe** veya **Ana Türkçe**'nin muazzam bir zaman önce yaşamış olması gerekir. Bu sonuç, benim 1978 yılı sonunda tamamlayıp 1983 Ağustosunda yayımladığım **Altay Dilleri Teorisi** adlı çalışmamda, Türk dilinin archeology ve glottochronology araştırmalarından hareketle, ileri sürdüğüm 'yaşı, en pinti hesaplara göre 8500' dür' (s. 52-55) ifademle karşılaştırılabilir. Şimdi bu rakam doğrulanmaktadır. Çünkü **Ana Türkçe**'den **Ana Doğu ve Batı Türkçe**'sine kadar geçen zamanı da hesaba katarsak, bu devreden zamanımıza kadar geçen 5500 yılın ikiye katlanması mümkündür.

4. **Bu gün, yaşayan dünya dilleri arasında, en eski yazılı belgelere sahip olan dil, Türk dilidir. Bunlar, çivi yazılı Sümerce tabletlerdeki alıntı kelimelerdir.**

5. **Altay Dili Teorisi**'ndeki en önemli meselelerden biri olan l_2/s , r_2/z ye ait misallerdeki anachronism, bu konuda aksi istikamette bir düzeltme yapılmasını gerektirir.

V

Son Söz

Sümerce ile Türk dili, pek çok kimse tarafından karşılaştırıldı. B. Munkácsi dışında, bunlardan hiçbiri Türk dili bakımından hazırlığa sahip değildi. Yine şimdiye kadar hiçbir çalışmada **linguistic criteria**, burada olduğu kadar özenle tatbik edilmedi. Gerçek odur ki, bu konuda **regular sound correspondences** ilk defa 1947 yılında benim tarafından kullanıldı. Bu çalışmaya bir tesadüfle başladım; 1970 yılında bunlar hakkında ilk konferansımı verdim ve bana sorulabileceğini tasavvur edebildiğim sorunun cevabını 1982'de bularak çalışmamı tamamladım. Malzemenin hepsini vermiş değilim. Meseleyi ana hatları ile ortaya koydum. Çalışmam sırasında en çok dikkat ettiğim husus, kendi Türklüğümü konudan sıyrabilmek düşüncesi idi. Bunu başarabildiğime inanıyorum. Hiçbir ön yargıya sahip değildim ve hedefim sadece gerçeği tespitti. Bunu başardığımdan da şüphe etmiyorum. Çünkü böyle bir konuya bu güne kadar el atanların hepsinden daha iyi hazırlıklı olduğumu biliyorum. Bununla birlikte, ben bir Türkolog, Mongolist, Alta-yisist ve lengüistim bir Sümerolog değilim. Bunu, yapma bir tevazuun arkasına saklanmadan bir gerçek olarak kaydediyorum. Bu bakımdan Sümerce

kelimelerin doğruluk veya yanlışlığından mesul tutulamam. Bunların her biri, Sümerologların kendilerinin tespit ettiği şekilde aynen verilmiştir. Şimdi bir kısmının mana ve şekilleri, Sümerolojinin gelişmesi sonucu değişmiş olabilir. Bütün kontrollerime rağmen böyleleri varsa, her halde 15 kelimeyi bulmaz. Bunu iki katına bile çıkarsak, hâlâ geriye 138 kelime kalır ki toplam sayıdaki azalma verdiğim ses denklik kanunlarını bozmaya yetmez. Çünkü her kanun için ortalama 8'den fazla destek örnek kalacak demektir. Bu ise, istenilen miktarın iki katından fazladır.

Bununla birlikte, benim kendi milliyetimden kaynaklanabilecek bir ön yargıyı giderebilmek için gösterdiğim gayreti, muhtemel muarızlarımın, özellikle Sümerologların, kendininkiler için göstereceğinden emin olamam. Eğer itirazda bulunacaklarsa – gerçek başka şekilde ortaya konulamayacağından – verdiğim kelimelerin bütünü ele almaları gerekir. Yanlış varsa, bu şahsî otorite ile değil, benim Türk dili asıllı kelimeler için bile yaptığım gibi, yazılı bir kaynakla, aynı dil ve şekille tevsik edilmelidir. Kalan bütün hususlarda, vardığım sonuçları müdafaa edebilirim, soru kimden ve nereden gelirse gelsin.

Osman Nedim TUNA

7 - 3 - 1989

VI

Bibliyografya ve Kısaltmalar

- Ab. Besim Atalay (hazırlayan); **Abuşka Lugatı veya Çağatay Sözlüğü**, Ankara 452
- ADT Osman Nedim Tuna; **Altay Dilleri Teorisi**, İstannul 1983. Türk Dünyası Araştırmaları Yayını : 6, 76 s.
- Akk. Hwb. Wolfram von Soden; **Akkadisches Handwörterbuch**, Band I, A-Z, Wiesbaden 1965, XVI + 565 s.
- Ass. D. **The Assyrian Dictionary**, Editorial Board : J. Gelb, Benno Landsberger, A. Leo Oppenheim, Chicago, Illinois, U.S.A., A. Part I, 1964; Vol. II, 1965; A. Part II, 1968.
- Bender, Marvin L.; 'Chance CVC correspondences in unrelated languages', **Language**, Nu. 45, 1969, s. 519-531.
- BK Bilge Kagan Yazıtı. Bk. ETY.
- CC K. Grönbech, **Komanisches Wörterbuch**, E. Munksgaard, Kopenhagen, 1942, 314 s.
- Colinder, Björn; 'La parenté linguistique et le calcul de probabilités' Uppsala Universitet, **Arsskrift**, nu. 13, Sprakretenskapliga Salskapets forhandlingar, 1948, s. 1-24.
- Clauson, Sir Gerard; (Discussion and Criticism) 'On the idea of Sumerian - Ural - Altaic Affinities' **Current Anthropology**, Vol. 14, no. 4, October 1973, s. 493-495.

- Cowan, H.K.J.; 'Statistical determination of linguistic relationships', *Studia Linguistica* 16, 1962, s. 57-96.
- Çrh.** Mecdud Mansuroğlu (hazırlayan); Ahmed Fakih, *Çarhname*, İstanbul, 1956, s. 100.
- D.** Pl Anton Deimel; *Šumerisches Lexikon*, Roma, 1928.
- Dell, Hymes; 'Comment on : New Mathematics for glottochronology by Nicholas J. van der Merwe', *Current Anthropology*, nu. 7, 1966, s. 492-493.
- DLT** Besim Atalay, *Divanü Lugat-it-Türk Tercümesi*, I-III, Ankara, 1939-1940, *Divanü Lugat-it-Türk Dizini Endeks*, Ankara, 1943.
- DSz** Derleme Sözlüğü, I-XII, Ankara, 1969-1982, 4842 s.
- EDSz** *Eti Dili Sözlüğü*, Sturtevant'tan çeviren Münire Çelebi, İstanbul 1946, XI + 243 s. (T. D. K.).
- EHG** Henry A. Hoffner, Jr. 'An English Hittite Glossary' s. 7-99, *Revue Hittite et Asiatique*, Tome XXV, 1967.
- ETY** Hüseyin Namık Orkun; *Eski Türk Yazıtları*, I-IV, İstanbul 1936-1941.
- EUSz** A. Caferoğlu; *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*, İstanbul 1968 (T. D. K. yayını sayı 260), XI + 320 s.
- Falkenstein A. Falkenstein; *Das Sumerische*, Leiden 1964, 61 s.
- Grd.** Edmund I. Gordon; *Sumerian Proverbs*, Philadelphia, (University of Pennsylvania Publication), 1959, 549 + 2 + 79 plates.
- Greenberg, Joseph H., 'A qualitative approach to morphological typology of language', *IJAL*, Vol. 26, nu. 3, July 1960, s. 179-194.
- Hs. Şr.** Necmettin Hacıeminoğlu (hazırlayan); *Hüsrev ü Şirin*, İstanbul 1968.
- IAL** Nicholas N. Poppe, *Introduction to Altaic Linguistics*, Ural - Altaische Bibliothek. Otto Harrassowitz, Wiesbaden 1965, VIII + 212.
- Idr.** Ahmet Caferoğlu (hazırlayan); Abü Hayyan; *Kitab al-İdrak li-lisan al-Atrak*, İstanbul 1931, 186 + 158 s.
- Ir** Irk Bitig. Bk. **ETY**.
- Jp.** Japon dili
- KBİ** Reşid Rahmeti Arat, *Kutadgu Bilig III. İNDEKS*. Hazırlayanlar : Kemal Eraslan, Osman Fikri Sertkaya, Nuri Yüce. İstanbul 1931, XV + 565 s.
- Kor.** Kore dili
- KT** Köl Tigin Yazıtı. Bk. **ETY**.

- Landsberger Benno Landsberger 'Ön Asya kadim tarihinin esas meseleleri', **İkinci Türk Tarih Kongresi Zabıtları**, İstanbul Eylül 1937, s. 20-25
- " 'Sümerler' (Die Sumerer), **DTCFD**, I, 5, Ankara, 1943.
- " 'Mezopotamya'da Medeniyetin Doğuşu (Die Anfaenge der Zivilisation in Mezopotamien), **DTCFD**, II, 3, Ankara 1944.
- " 'Sümerlerin Kültür Sahasındaki Başarıları' (Die Geistigen Leistungen der Sumerer' **DTCFD**, III, 2, Ankara 1945.
- Lessing Ferdinand D. Lessing : **Mongolian - English Dictionary**, Berkeley ve Los Angeles, California, U. S. A., 1960, 1217 s.
- M. Moğol dili
- Mf. Çn. Gürer Gülsevin, **Miftahü'l - Cenne** (Doktora tezi), Malatya 1989, 937 s.
- Mk. Ed. Nicholas N. Poppe, **Mongol'skiy Slovar' Mukaddimat al-Adab**, Moskova - Leningrad 1938-1939, IV + 452 s.
- Mn. Gz. Mustafa Uğurlu; **Münyetü'l-Guzat**, Ankara 1987, 333 s.
- MSL Benno Landsberger; **Materials for a Sumerian Lexicon**, Vols. III, IV, V, 1955 vd.
- Müh. Aptullah Battal; **İbnü Mühenna Lugati**, (T. D. T. C.), İstanbul 1934, 105 + 1 + 3 s.
- Nh. Fr. Osman Nedim Tuna, **Studies on Nahju'l-Faradis : A method for Historical Turkic Dialectology**, Seattle, Wash., U. S. A., 1968, V + 443 + 1 s.
- Nies James B. Nies, Ph. D.; **Ur Dynasty Tablets with an Appendix by Prof. D. Dr. Fritz Hummel**, Leipzig, 1920, 195 + (196-224) s.
- PdÇ Pavet de Courteille; **Dictionnaire turk - oriental**, Paris 1870, 562 s.
- Prince John Dyneley Prince, Ph. D.; **Materials for a Sumerian Lexicon with a grammatical introduction. Letters A-Z followed by a Reference - Glossary of Assyrian Words**, Leipzig 1908, XXXV s.
- Rd. Redhouse Sözlüğü (Türkçe - İngilizce), İstanbul 1968, 1292 s.
- SDD **Türkiyede Halk Ağzından Söz Derleme Dergisi**, I, İstanbul 1939; II, İstanbul 1941; III, İstanbul 1942; IV, İstanbul 1949; V, Ankara 1953; VI, Ankara 1957.
- Sr. Kl. Osman Fikri Sertkaya, **Siracü'l-Kulub** (Doktora tezi), İstanbul 1975. LVIII + 321 s.
- Sturtevant; **A Hittite Glossary**, 1936 (2 nd edition)
Supplement to A Hittite Glossary, 1939, bk. EDSz, s. 158 vd.
- Swadesh, Morris; 'Glottochronology', **IJAL**, Vol. 24, nu. 2, 1958, 'Lexico - Statistic Dating of Prehistoric Ethnic Contracts with Special

- Reference to North American Indians and Eskimos' Papers of American Philosophical Society, nu. 96, 1962, s. 452-463.
- Ş Kuzey. Bk. ETY.
- Tk. Türk dili
- Tng. Tunguz dili
- TTSz Tanıkları ile Tarama Sözlüğü, (TDK), I-IV, Ankara 1943-1957
- TZ Besim Atalay (çeviren); Ettuhfet - üz - Zekiyye fil - Lugatit - Türkiyye (T. D. K. c. II, 21), İstanbul 1945, XXXII + 296 + tıpkı basım
- VGrASp. Nikolaus Poppe, Vergleichende Grammatik der Altaischen Sprachen, Teil 1. Vergleichende Lautlehre; Porta Linguarum Orientalium, Otto Harrasowitz, Wiesbaden 1960, XI + 88 s. •
- YTSz Cem Dilçin (düzenleyen); Yeni Tarama Sözlüğü (TDK), Ankara 1983, XI + 476 + 7 s.
- Zakar, Abdras; 'Sumerian - Ural - Altaic Affinities' Current Anthropology, Vol. 12, nu. 2, April 1971, s. 215-225.
- Mutlak kelime başı veya mutlak kelime sonunu gösterir.